

Aylık Tarih

Yıl: 2 Sayı : 24 Şubat 2025

Geçmişten Günümüze Çömlekçilik
Osmanlı'da Av ve Avcılık
Hürrem Sultan
İlklerin Savaşı-Çanakkale
Osmanlı'da Kölelik
Girit'i Nasıl Kaybettik?
Türkler'de Resim ve Ressamlar-3
Kanuni Macarestan'da
Solak Yeniçeri
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

İçindekiler

Geçmişten Günümüze Çömlekçilik 3

Osmanlı'da Av ve Avcılık 6

Hurrem Sultan 9

İlklerin Savaşı-Çanakkale 10

Osmanlılar'da Kölelik 13

Girit'i Nasıl Kaybettik? 14

Türklerde Resim ve Ressamlar-3 18

Kanuni Macaristan'da 22

Solak Yeniçeri 26

İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 30

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 40

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

ÇÖMLEKÇİLİK

*Mustafakemalpaşa'da,
uzunca toprak zeminli bir sokak, sağlı sollu çömlekçi
atölyeleriyle doluydu. Meydana getirdikleri ürünler, sırlı, dekorlu ve benim
o zamanki görüşümle oldukça iyi kaliteli işlerdi.*

Doç.Dr.Güngör Güner
Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik. Akbank Yayınları

İnsanoğlunun Buzul çağında bile materyel kille birşeyler yapma çabasında olduğunu o çağda yapılan pişmemiş hayvan figürçüklerinin mağaralarda bu güne dek bozulmadan kalması kanıtıyorsa da Poleolitik (Kaba Taş Devri'nde) çağda henüz kilden kapacak eşyaya raslanmıyor. Buna karşılık Mahren'de (Almanya) Paleolitik çağa ait olduğu kanıtlanan ve kilden yapılmış figürçüklerin pişirilmesinde kullanılmış bir çukur bulunmuştur.

Topraktan kapkacak yapıp pişirme bulgusuna, belki de ateş yakmak için toprağa açılan çukurun kızanp sertleşmesi görülerek varılmıştır. İlk insanların kullandığı kapkacaklar, doğanın onlara sağladığı midye kabukları, hayvan boyuzları, sert meyva kabukları gibi şeyler olsa gerek. Ancak, bunların yetersizliği zamanla insanları yeni kaplar edinmeye zorlamış olmalı. Avcı toplulukları halinde yaşayan Paleolitik çağ insanların bu gereksinmelerini, ağaç parçacıklarını biçimlendirerek, hayvan tulumlarından yararlanarak giderdikleri bir gerçektir. Bu yontma taş devrinde de, ekonominin tümüyle avcılığa dayandığı sürede de geçerlidir. Bu devirlerin hiç birinde henüz kilden yapılmış kullanma eşyasına raslanmaz.

Bugün bile Avustralya'nın iç kesimlerinde yaşayan yerliler, Brezilya'nın bazı kıvılderili toplulukları salt avcılık-

la geçinmekte ve kilden kapkacakları olmaksızın yaşamlarını sürdürebilmektedirler. Seramik öncesi devir diye adlandırdığımız bu devir, kısa bir süre önce sine dek bazı Eskimo topluluklarında, Kongo yerlilerinden Batwa-Pygâannen, Güney Afrika yerlilerinden Berdamos ka-

bilelerinde görülebilirdi. Örneğin, Berdamos kabilesi kilden kapkacak yapmayı kısa bir süre önce kültür bakımından kendilerinden ileri bir kabile olan Hereroslar'dan öğrenmişlerdir. Böylece çömlekçilik sanatı komşuluk ilişkileriyle ilerlemiş kültürlerden geri kalmış kül-

Bir Mısır tapınağındaki kabartmada çömlek yapımı.

Sultan III. Murat devrinde şehzadelerin sünnetinde çömlekçiler minyatürü.

türlere iletilmiştir.

Toprakta kapkacak yapma çabalarını ilk nerede, nasıl başladığını kesin olarak söylemek çok güçtür. MÖ. 8000 yıllarında, örneğin El-Natuf'taki Filistin kültür kalıntılarında, bu yörenin insanların artık bir avcı toplumu oluşturmadığı anlaşılıyor. Büyük bir olasılıkla tırpanın icadını borçlu olduğumuz bu kültürde kapkacak ve deri tulumlar bulunmasına karşın kilden yapılmış kullanma eşyası henüz yoktur.

Ostrak'ta (Qualat-Jarmo) MÖ. 5000 yıllarında benzeri bir yerleşme merkezine raslanmıştır; bu insanların da tarımla uğraşmalarına, taşta yapılmış kapkaçağı tanımlarına karşın burada topraktan yapılmış kullanma eşyası kalıntılarına raslanmamıştır.

Bu seramik öncesi devir, bir köylü tarım kültürü olduğu saptanan Jericho kazılarının en erken tabakalarında da

görülüyor. Jericho'da MÖ. 4000 yıllarında 1. cilalı taş devrine ait başka bir kazıda seramik öncesi devirden seramik yapan bir devire geçişin izlerine raslanıyor. Kilden yapılmış figürlerden, yere açılmış derince çukurların kille sıvanmış olmasından bu insanların kili biçimlendirmeye başladıkları ama henüz kili pişirmeyi bilmedikleri anlaşılıyor.

2. cilalı taş devrinde MÖ. 3500 yıllarında Jericho'da kilden yapılmış ilk yılın kapkacaklara raslanıyor. Uygulayıcılarının bu sanatı başka bir yerden getirdikleri kanısı çok kuvvetli. Kullanılan kilin içine saman çöpü, sonraları da kum ilave ettikleri izlenebiliyor. Bu ilk seramik devrinin sonlarına doğru tek tek asarlı dekorlara, daha sonra da kazıma dekorlara raslanıyor. Çarkın henüz devreye girmemiş olması işlerin yapılış biçimlerinin incelenmesiyle anlaşılabilir. Bu işler, ağaçtan, kilden ya da örül-

müş sepetten yapılmış, döndürülebi- len altlıkların üstünde, elle, bant usulü biçimlendirilmişlerdir. Aynı sıralarda bu gelişmeyi Mezopotamya, Hassuana ve Tel-Halaf'ta da izleyebiliriz. Gelişmiş bir tarım ve hayvancılıkla gelişmiş çömlekçilik sanatının hep birarada karşımıza çıkması çok ilginçtir. Demek ki bunların ikisi birbirine bağlı olaylardır.

Artık bu sanatın Önasya, Güney ve Orta Avrupa'da kadınlara özgü bir ev-elsanatı olarak ağırlık kazanıp geliştiğini görüyoruz. Kısa bir zaman önce sine dek ilk Neolitik çağ kapkaçağının kökeniyle ilgili bilgiler bunlardı. Ne var ki Anadolu'da 1%1'de Hacılar'da, 1962-1963'te Çatalhöyük'te yapılan James Mellart kazıları dolayısıyla Neolitik çağın 2000 yıl" daha gerilere giderek MÖ. 7000 yılına ulaştığını görürüz.

Burada bulunan ilk kilden kapkacak kalıntılarının MÖ. 6700 yılına ait olduğu anlaşılmıştır. Bunlar, Anadolu'da raslanan, Neolitik çağa ait ilk kültür kalıntılarıdır. O güne dek Anadolu'da yalnız Kalkolitik ve daha sonraki çağların kültür kalıntılarına Taslandığından Neolitik çağ kültürü bulunmadığı kanısı vardı. Çatalhöyük kazılarında sepetli, tahta kapkacaklı bir Neolitik evreden seramikli bir Neolitik evreye geçiş çok açık olarak izlenebiliyor.

insan oğlunun kilden kapkacak yapma bulgusuna nasıl geldiği konusunda çeşitli savlar vardır, insanlar bu işe ilk önce kil topağının içini oyarak başlamış, sonraları büyük kaplar için bant tekniğine yönelmiş, döndürülebi- len bir altlığın üzerinde işin daha kolaylaştığını görerek bu bulguyu geliştirmiş olmaları, ilginç olan, çömlekçiliğin bu güne dek geçirdiği tüm aşamaların 20. yüzyılda da varlıklarını sürdürebilmeleridir.

Tarih öncesi çağlardakine benzer ilkel çömlekçilik uğraşısı, yalnızca Anadolu'nun sarp dağ köylerine özgü bir olay değildir. Örneğin, Güney Amerika'daki kızıl derili yerlilerin Anadolu'nun bazı köylerine çok benzer bir biçimde (Resim 1-2) gene kadınlar tarafından bu uğraşı sürdürdükleri biliniyor. Üstelik onlarda kilden pişmiş kapkacak yapma bulgusuna kadınlarca geldiği kanısı da oldukça kuvvetli. Kanıya göre kadınların tahılı haşarattan korumak için kille sıvadıkları sepetler raslantı sonucu ateşin yakınında kalmış, kızarıp sertleşen bu sepetler sonunda onları doğrudan doğruya kilden kapkacak yapma bulgusuna götürmüştür.

Güney Amerika yerlileri bu işi yaparken çok ilginç bazı kör inançlara göre davranmaktadırlar. Örneğin kullanılacak

kilin dolunayın ilk gecesi kazılıp getirilmesi yoğurulurken hiç konuşulmaması, yoksa yapılan işlerin pişirilirken çatlayacağı inancı vardır. Bunun yanında özlü kili öz süzleştirmek için deniz kumu ve mikadan başka kuvarsit açısından zengin olan kuru ağaç kabuklarını, yanmış sünger küllerini, ufalanmış midye kabuklarını da kille kattıkları anlaşılmıştır.

Güney Amerika kızıl derilileriyle Anadolu dağ köylüsünün yaptığı işler arasında ufak bir ayırım vardır. Kızıl derililer artık kentli ya da turist alıcının isteklerini yapmaya alışmışlardır; dolayısıyla pek çok aile plastik çağına karşın yaşamlarını bu ilkel çömlekçilik sanatıyla sürdürebilmektedirler. 16. yüzyılda İspanyol sömürgeciler gelişmiş çömlekçi çarkını Güney Amerika'ya getirmişlerse de kızıl derilileri kapkacağı ilkel yöntemlerle biçimlendirmekten vazgeçirememişlerdir.

Bizdeyse ilkel çömlekçilikle uğraşan köylülerimiz kapkacağı kendi ihtiyaçları için yapmakta, yaptıkları bu işleri parayla satmaktan çok çevre köylerden başka ürünlerle takas etmektedirler. Örneğin bir güveci, bir güveç dolusu buğday, incir, üzüm yada zeytinle değiştirebilmektedirler. Bu onlar için kendi ürünleri olan güveçleri parayla satmaktan çok daha kazançlı bir alışveriştir. Ne yazık ki ürettikleri kapkacaklar, aracı tüccarlar tarafından yerinde, günün koşullarına göre çok düşük bir fiyatla satın alınmaktadır.

Üretilen bu kapkacağın çevredeki kasaba ve kent pazarlarında kolayca alıcı bulmasına karşın işin zor ve yorucu olması, ürünlerin yerinde çok düşük fiyatla satın alınması bu el sanatıyla uğraşanların sayısını gün geçtikçe azaltmaktadır. Bu azalmada en büyük gizli etken, dış ülkelere işçi göçü nedeniyle köye hazır para girmesi ve kadınların artık yaşamlarını sürdürebilmek için kapkacak yapmak zorunda olmamalarıdır. Ayrıca dış dünyayı tanımanın etkisiyle köylülerin bu denli zahmetli bir uğraşı sürdürmek istememelerini de hebası katmak gerekir.

Güney Amerika yerlilerinin dışında ilkel çömlekçiliğe Kuzey ve Güney Afrika'nın Fas, Tunus, Kenya ve Kamerun gibi birçok ülkelerinde rastlanıyor. Örneğin, çarklı çömlekçilik Kenya'ya bu güne dek girmemiştir. Ama şu yıllarda geri kalmış ülkelere Amerikan ve Alman yardım fonu kanalıyla, Kenyalılar'a çarklı çömlekçilik, sırlama ve fırınlama öğretilmeye çalışılmaktadır. 16. yüzyılda tanıtılmaya çalışılan ve bu güne dek onlara kabul ettirilemeyen çömlekçi çarkını ve fırını

Kenyalılar'ın ne ölçüde benimseyecekleri kuşkuludur.

Bizde ilkel çömlekçilikle uğraşan köylere gelişmiş çömlekçi çarkının tanıtılmaya çalışılıp çalışılmadığını bilemiyorum. Ancak, Eskişehir'in Mihaliççik kazasına bağlı Sorkun köyünde Sarıyar Barajı'nın yapımı sırasında köy, yetkililerin ilgisini çekmiş ve köyde bir çömlekçi fırını inşa edilmiştir. 1972 yazında ben oraya gittiğim zaman bu fırından en ufak bir iz yoktu. Ürünlerini odunla pişirmeye alışmadığı çok kayıp verdiği gerekçesiyle köylüler alışageldikleri yöntemle pişirmeye devam ediyorlardı. Taşları da zamanla başka işler için kullanıldığından fırının yeri bile belli değildi...

ÇARKLI ÇÖMLEKÇİLİĞE GEÇİŞ

Mezopotamya'da MÖ. 5000 yılından başlayarak düzenli toplum yaşamının ilk belirtileri görülmektedir. MÖ. 3500 yılına ait olduğu saptanan Uruk'ta ilk çömlekçi çarkına, dolayısıyla çarklı çömlekçiliğe raslanmıştır; en önemlisi de L.VVoolley kazılarında araba tekerleği kalıntılarının ortaya çıkarılmasıdır. Ancak, çömlekçi çarkının mı araba tekerleğini doğurduğu, yoksa araba tekerleğinin mi çömlekçi çarkını doğurduğu henüz çözümlenememiş bir tartışma konusudur.

MÖ. 3000 yıllarında çarklı çömlekçiliğin kuzey Mezopotamya'dan tüm Mezopotamya'ya, batı Hindistan'a, Suriye'ye, Mısır'a ve Önyasya'ya yayıldığını gene arkeolojik kazıların yardımıyla izleyebiliyoruz. Anadolu'da ilk çarklı çömlekçiliğe ait bulgulara MÖ. 3000-2000 yılları arasında ilk kez Kayseri dolaylarında, Alişar'da, Boğazköy'de ve Truva'da raslanıyor.

Elle bir çömlek yapımı.

Yere yakın, bir milin üzerine oturtulmuş, elle döndürülen bu çömlekçi çarkı türüne uzun süre bir yenilik getirildiği söylenemez. Ancak bu arada millerin bir yatağa oturtulmuş olduğunu, yapılan işlerin çark dönerken sicimle rahatça kesilmiş olmalarından anlıyoruz.

MÖ. 800 yıllarında eski Yunan uygarlığında çarklı çömlekçiliğin doruğuna eriştiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle Yunanlılar bu gerecin yaratıcısının ancak kendileri olabileceği tezini savunmaktadırlar. MÖ. 600 yıllarında yapılan işlerin hangi ustalara ait olduğunu simgeleyen, örneğin "Euphoinios beni biçimlendirip dekorladı." ya da "Euthymides adlı ustanın yazdığı "Euphorinios'un erişemeyeceği güzellikte dekorladı." gibi yazılar vardır. Bunlar bize o zaman bir meslek grubunun var olduğunu kanıtıyor. Bu ustaların, aynı zamanda kendi işlerinin deniz aşırı ülkelere ticaretini yapan, atölyelerinde ağır işlerde çalıştırdıkları bol esir bulunduran çok varlıklı kişiler olduklarını öğreniyoruz.

Örneğin 1880 yılında, merkezî Rusya'da çömlekçilere ayakla döndürülen çömlekçi çarkı kullanılmak istendiği zaman çömlekçiler, buna, bir haftada çektiğimizi el tornasıyla bir günde çekiyoruz diyerek direnç göstermişlerdir.

Çömlekçi çarkını kendilerinin bulduğunu savunan eski Yunan kültürünün bugünkü Kreta (Girit) ve Messinen'inde elle döndürülen çarklarla çalışan pek çok çömlekçi köyü vardır. Roland Hampe ve Adam Winter bu adalardaki izlenimlerinde sarp bir dağ köyünde çark mekanizmasını yağlamak için un kullanıldığını görmüşler, çömlekçi kadınların aynı işi örneğin zeytinyağının da görebileceğini bilmediklerine tanık olmuşlardır."

Bu dönemde çömlekçi çarkı da biçim bakımından bir gelişme gösteriyor. Örneğin çarkın çapı büyüyor, mil ve milin yataklanması daha da geliştiriliyor, çark yerden biraz daha yükseltiliyor; öyle ki çarkta çalışan kimse artık oturarak çalışabiliyor. Ne var ki çark gene de ancak elle döndürülebilecek durumdadır.

Ayakla döndürülebilen ilk çömlekçi çarkına MÖ. 300 yılında Philae adasında (Yukarı Mısır'da) bulunan bir tapınağın duvar rölyeflerinde raslıyoruz. (Resim 2) Ayakla çevrilebilen çömlekçi çarkının çeşitli aşamaları yanında elle döndürülen çömlekçi çarkı (Bkz. Küçükusu, Tödürge, Kavakbaşı, Güncırı köyleri) çağımıza dek hemen her yerde yaşamını sürdürmüştür.

Osmanlı'da

Av ve

Avcılık

Av ve avcılık XVI. yüzyıl Osmanlı yaşayışında önemli bir yer tutar.

Metin And

Hayat Tarih Mecmuası. Ocak 1970, Sayı 12. S: 17-21

Av yalnız bir oyalanma, bir spor değil, ayrıca bir çeşit savaşa hazırlık, bir cenk oyunu yerine de geçiyordu.

Türkler'de bu merak çok eskilere gider. Padişahlar ava çok düşkünlü ve çok önem verirlerdi. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa avda ölmüştü. Sultan Murad ve Yıldırım Bâyezid'in de ava meraklı olduğunu biliyoruz. Tarihçi Von Hammer, Yıldırım'ın Timur'a karşı düzenlediği avı ve Niğbolu'daki gösterişli bir av partisini uzun uzun anlatır. Nitekim, o günlerde düzenlenen birdoğan avında Bâyezid'in yanında yedi bindoğan ve 6 bin sekban (köpek besleyicisi) bulunuyordu. Daha sonraki padişahlarda da av merakı eksilmemiş artmıştır.

Fâtihtan Sultan Mehmed çağında Eflâk voyvodasının padişaha armağan ettiği av köpekleriyle, Samsunculuk (1) ve Seksonculuk (2) kurulmuştu. Kanunî de köpeklerle yapılan avlara önem verdi. Yılda bir kere seksonları aylara saldırtarak bunları seyredirdi. XVI. yüzyıldan sonra da padişahların av düşkünlüğünü, bu yüzden de IV. Mehmed'e «Avcı» denildiğini biliyoruz.

(1) *Samsun veya samson: Savaşta kullanılan köpeklerle verilen ad.*

(2) *Seksoncu: Vatani Saksonya olan bir cins büyük av köpeği yetiştiren Yeniçeri Ocağında 71. orta.*

İstanbul civarında çeşitli yerler yalnız padişahların avlanmasına ayrılmıştı. Bunun yanısıra Müslümanlar ve Hıristiyanlar'ın avlanması için ayrı ayrı av bölgeleri vardı. Padişahlar daha çok İstranca, Üsküdar, Kâğıthane, Sarıyer dolaylarında avlanırlardı. Fakat bunların en geniş İstranca dağlarındaydı. Bu yerlerin yanısıra Çorlu'da, Bergod'ta, Karıştıran'da, Edirne yakınında Çölemköy'de, Fordukyaz'da, Değirmenlik'de avlanılıyordu. Zaman zaman bazı yerlerde yalnız padişahların avlanacağını bildiren yasaklar çıkarılırdı. Nitekim tarihçi Ahmed Refik, XVI. yüzyılda Arnavutköyü bağlarında ve Halkalı sarayı bahçesinde kimsenin avlanmaması için çıkarılan iki yasağın

metnini yayınlamıştır. Bu yasaklardan birinde şöyle denilmektedir:

«Hassa-i hümâyûnun bağçelerinden Halkalı sarayının bağçesi ustasına hüküm ki, hâlâ mezkûr sarayın etrafında bazı kimesneler,doğan ve tazı ile şikâr idüb, taaddi eyledükleri ilâm olundu, imdi Silivri ve Edirnekapısı'ndan isken der Çelebî bağçesine varınca ol etraf korunub asla bir ferd şikâr etmeye emrim yoktur. Mezkûr saray etrafında minbaad hilâf-ı emr-i şerif bir ferdedoğan ve tazı ile asla şikâr etdirmiyüb, etmek isteyenleri men ve def idüb memnun olmayub hilâf-ı emr-i şerif şikâr idenlerindoğanları ve tazıların ellerinden alub ve rikâb-ı muallâma getüresin ki ferman-ı hümâyûnuma mugayir iş idenler te'dib oluna.»

Çoğunlukla av kuşları avlandığı gibi, süre avı da yapılıyordu. Avlanan kuşlar arasında turna, sülün, keklik, balıkçıl, toy, yaban kazı, turaç, ördek, karatavuk, bıldırcın, şerhap, çil vardı. Geleneğe göre bir çeşit yaban ördeği olan kılkyruk avlandığı zaman bunu sunana bin bir çil akça verilirdi. Sürek veya sürgün avında ise geyik, karaca, tablalı ceylan, tilki, kurt, ayı gibi çeşitli avlar bulunuyordu. Eti yenmeyecek kuşların saliveril-

mesi âdetti. Bu arada ötücü kuşları yakalayan kuşbazlar da vardı.

Avcılık, ok, kargı, tüfekte olduğu gibi ayrıca av kuşları ve köpekleri ve tuzaklarla yapılırdı. Av kuşlarıdoğan, şahin, çakır, balaban, karçıga, tuygun, karakuş, atmaca, karagöz, sungur, zağnos, tuştulun'du. Köpeklerle gelince, bunlar da, tazı, sekson adı verilen çok iri çoban köpekleri, ayrıca turna tutan köpeklerdi. Padişahla birlikte ava çıkan görevlilere şikâr (avlama) ağaları deniliyordu. Bunlar arasında çakırcıbaşı, şahincıbaşı, atmacacıbaşı bulunurdu. Bunlar, sarayın dış hizmetinde bulunan ağalardı. Ayrıca, enderûndan olan doğancıbaşı ile doğancılar vardı.

Doğancıbaşı her av getirişinde ayrı bahşiş alır, ava çakırcıbaşı ve şahincıbaşı ile çıkardı. Doğancıbaşlardan mirâhûrluğa (saray ahır görevlisi), sancakbeyliğine, beylerbeyi ve vezirliğe kadar yükselenler olurdu. Taşrada bu kuşların bakımıyla görevli olanlar da çeşitli adlar alırlardı. Bunların başlıca görevleri sarayın ihtiyacı olan çakır, şahin, atmaca yuvalarına bakmalar, yuvacı ve yavrucu denilen bu görevliler, kuş yavruları kanatlandıktan sonra bunları götürücüler aracılığıyla İstanbul'a getirir doğancıbaşıya verirlerdi. Bunların kimi de avcılık yaparlardı. Dışarlıklı av-

Doğancı ve zağarcılar bir avda.

Hezaren değnekli zağarcılar.

cılar da, vaşak, tilki, çakal, kaplan, zerdüva, sansar, ayı gibi avladıkları hayvanların postlarını her yıl ağalar aracılığıyla saraya ulaştırırlardı. Taşrada bulunan ve deftere kayıtlı bu av görevlilerinin, kayacı, şahin tuzakçısı, görücü gibi çeşitleri vardı. Saray içinde doğancı koğuşuna hâne-i bâzyân denilirdi, başları doğancıbaşıydı. Bunlar, kaftanlı enderûnlulardı. Doğancılar yeşil kavuk giyer, üzerinde üç etek, lâcivert şalvar, kırmızı yemeni giyerlerdi. Doğancıbaşı ise günlük giyiminde sivri külah, cüppe, mintan, dökme şalvar, san yemeni, tören günlerinde ise başta üsküf, donluk şal, san erkân kürkü giyerlerdi. Bunun gibi zağarcıbaşı, çakırcıbaşı, çakırcı, çakır salan, sahincıbaşı, şahinci, atmacıbaşı, atmacacı gibi şikâr ağaları ve şikârîlerin ve gürenççi, götürücü, bazhane mülâzımı, yuvacı, yavrucu, şahin kayacı gibi çeşitli av görevlilerinin birbirlerinden ayrılan giyim kuşamları vardı.

Köpeklerle ava katılan görevlilere gelince bunlar, yeniçeri ortalanındandı. Bunlardan zağarcılar 64'üncü, turnacılar 68'inci, seksoncular 71'inci ortandı. Tazılara bakan zağarcıların başı olan zağarcı-başına «ser zağarı» denilirdi. Bunlar hem atlı, hem yaya olurdu. Zağarcıbaşı kethüdadadan sonra ocağın en yüksek rütbeli ağasıydı. Avda bir ellerinde tazi, ötekilerinde ucu gümüşlü hezaren değnek bulunurdu. Atlı zağarcılar sayıca daha azdı. Çeşitli kaynaklar, atlıların 34, 35 kadar, yaya olan ise üç yüz-

den biraz fazla olduğunu bildiriyor. Bin kadar zağardan, her zağarcıya üç zağarn bakımı düşerdi.

Kanunî Süleyman çağında Zağarcıbaşının gündeliği on altı akça iken, daha sonra bu, 23 akçaya yükselmişti. Bunlar ayrıca köpekler için tayın, yılda bir de halta veya hılta denilen

Şikar ağası.

çelik tasma ve zincirler için tahsisat alırlardı. Atlı zağarcılar daha çok gündelik para, et ve fodla (3) alırlardı. Daha sonraki çağlarda av hizmetleri şikâr ağalarıyla saray doğancılarına geçti. Zağarcıbaşından sonra gelen görevliye reis-i zağarcıyân deniliyordu.

(3) *Fodla*: Eskiden daha çok imaretlerde verilen, pideye benzer mayalı ekmek.

Çoban köpeği azmanı olan samsun veya seksonlara gelince, bu köpekler, aylarla boğuşma ve savaş için yetiştirilmiş köpeklerdi. Nasıl doğanlara bakılan yer Üsküdar'daki Doğancılar meydanı ise, bunların bakım yerleri de Tophane'ydi. Padişahlar, seksonların aylara saldırışını seyrederdiler. XVI. yüzyılda bostancılar arasında seksoncular yetiştirdiği için bu ortaya ihtiyaç duyulmadı. Seksoncuların başına serseksonî denilirdi. Seksoncu-başı yükselince zağarcı olurdu. Seksoncubaşı, başına üsküf denilen başlık giyer, bunun üzerine balıkçıl tüyü koyardı. Tören ve dîvân günlerinde giyiminde samur, vaşak kaplı kadifeden giyinirdi. Seksoncubaşının gündeliği 28 akçaydı. Bunların sayısı XVII. yüzyılda beş yüzü aşmıştı.

Cemaat ortasının 68'incisinde bulunan turnacılar ise, turna tutmakta usta tazıları yetiştirirdiler. Bunların başına, turnacıbaşı veya serturnâî denilirdi. Bunlar ayrıca turna beslerler, padişah ava çıktığında, bu turnaları da ava götürürler ve tazılara tuttururlardı. XVI. yüzyılda turnacıbaşının gündeliği 23 akça idi, yükselince seksoncubaşı olurdu. Fâtih çağında turnacı ortası yoktu, bunu hasekiler yaparken, bir avda turna için tutucu kuş bulunamamış, 68'inci ortanın tazısının turnayı yakalaması padişahın hoşuna gitmiş ve böylece turnacı sınıfı kurulmuştur. Yine Fâtih çağında, hasekilerden tazi besleyen dört haseki ava giderlermiş. Baş haseki yükselince turnacıbaşı olurdu, Zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı önemli kişilerdi, ağa dîvânının üyeleri arasındaydı. Zağarcıbaşılardan birdenbire yeniçeri ağalığına yükselenler olmuştu. Atlı zağarcılar, atlı seksoncular timara aynılır, sipahi olurlardı. Ayrıca zağarcıbaşılardan Rume- li beylerbeyiliğine yükselenler vardı. Zağar ve seksonlara işkembeyi işkembeci esnafı parasız verirdi. Ayrıca padişahla ava giden sekban bölükleri vardı. Bunlar yazın Istranca dağlarında yatıp kalırlardı. Seksonlar ayrıca, geceleri ordu karargâhında nöbet bekleyip, yabancı ses duyunca havlayarak haber verirdi. Zağarlar, sürek avlarında, avları kovalayıp pusuya düşürürlerdi.

Hürrem Sultan

Hürrem Haseki Sultan, XVI. yüzyıl Osmanlı tarihinin en ünlü kadınıdır. Kanunî Sultan Süleyman gibi bir hakanın zevcesi olması, ülke tarihinde ilk önemli siyasî rol oynayan kadın hüviyetiyle, karşımıza çıkması, İbrahim Paşa'nın ve Veliâht-Şehzade Mustafa'nın öldürülmelerinde birinci derecede etkisinin bulunması, Hürrem Haseki'nin kişiliği üzerinde çok durulmasına neden olmuştur.

Hürrem, Slav ırklarından biri olan Ukran kavmindendir. O zaman Lehistan (Polonya) krallığının bir vilâyeti olan Rutenya'da doğmuştur. Bir rahibin kızıydı. Asıl adı Alexandra Lisovska'dır. Dinyester üzerinde, Halicz ile Lwow (Lemberg) arasındaki Rohatyn kasabasında yaşarken, Kırım Türkleri tarafından esir edilmiştir. Bu sırada 9 yaşında olduğu ve 1506'da doğduğu sanıl-

maktadır (Kanunî'den yaklaşık 11 yaş küçüktür). Sonradan Hürrem, Lehistan Kralı'na gönderdiği mektuplarda, Kral'a «kardeşim» diye hitap etmiş ve Osmanlı devleti ile Lehistan arasındaki, zaten siyasî ve coğrafi koşullara uygun bulunan, dostluğu desteklemiştir.

Hürrem, Kırım Hanı tarafından, İstanbul sarayına hediye edildi. Hangi tarihte İstanbul'a geldiğini bilmiyoruz. Ancak birkaç yıl Kırım Sarayı'nda eğitim ve terbiye görmüş olacaktır. Çünkü Kanunî'ye takdim edildiği 1520 yılında, (ki Kanunî, bir-iki ay önce tahta çıkmış bulunuyordu) henüz Topkapı Sarayı'ndaki eğitimini tamamlamamıştı. «Acemî», yani henüz padişah zevceliğini elde etmek için gereken kültürü edinmemiş sayılıyordu.

Hürrem'in bütün amacı, Kanunî'den sonra, «Cihan Saltanatı» denen Osmanlı hakanlığı tahtına, oğullarından birini geçirmek oldu. İlk oğlunu doğurduğu 1521 yılından (ki yaklaşık 15 yaşında idi) ölünceye kadar, bu siyaseti izledi. Ortada oğullarının tek rakibi olarak, meşru Veliâht-Şehzade Mustafa bulunuyordu, Veliâht-Şehzade'yi yok etmek için, akıl almaz siyasî kombinezonlara ve kanlı entrikalara girişti.

Veliâht-Şehzade Mustafa'nın anası, Gülbahar Haseki idi. Kanunî'nin anası Hafsa Vâlidesultan'ın zamansız ölümünden sonra Hürrem, Harem-i Hümayûn'un gerçek hâkimi oldu ve raktbesi Gülbahar Haseki'nin hiçbir rolü kalmadı. Hattâ bu hanım, oğlunun vali olduğu vilâyetlere, Anadolu'ya

gönderildi.

Kanunî Sultan Süleyman Han gibi bir şahsiyetin Hürrem'in etkisi altında kalması ilk bakışta şaşılacak bir şey gibi görünür. Fakat Hürrem, bu etkiyi bir anda elde etmiş değildir. Bunun için yıllarca çalışmıştır. Sultan Süleyman Han'ın, Hürrem'den başka bir kadınla fazla ilgilenmediğini biliyoruz. Hürrem, fazla güzel değil, fakat son derece cazip ve zeki idi. Çok hesaplı hareket etmiş, çevresini iyice olgunlaştırmadan adım atmamıştır. Padişaha arka arkaya Mehmed, Selim (II. Selim), Bâyezid ve Cihangir adlı 4 şehzade ile Mihrimah Sultan'ı doğurmuştur. Bu suretle nüfuzu, ister istemez artmıştır. Çünkü Kanunî'nin bunların dışında bir tek çocuğu vardı, o da veliâht-Şehzade Mustafa idi. Kanunî, tek kızı olan Mihrimah Sultan'ı çok severdi. Güzel olmaktan fazla, zeki ve etkili bir kişiliği olan bu prenses, karakteri itibarıyla annesine benzemiş ve zevci Sadrâzam Damat Rüstem Paşa ile beraber, annesinin siyasetini desteklemiştir.

İbrahim Paşa'ya ve bütün dünyaya göre Osmanlı hakanlığı tahtının vârisi, Veliâht-Şehzade Mustafa idi. Aksini düşünen yalnız Hürrem'di. Hürrem'in, Vezîr-i âzam Damat Makbul (Maktul) İbrahim Paşa gibi çok derin nüfuz kazanmış, fevkalâde zeki bir kişiliği, kendi oğulları lehine elde etmesine olanak yoktu. Fakat devamlı kıskırtmalarla padişahı İbrahim Paşa aleyhine tahrik etti. Paşa da Hürrem'e koz vererek birçok münasebetsiz hareketlerde bulundu. Sonunda İbrahim. Paşa idam edildi. Bir süre sonra da, Hürrem'in oyuncağı olan damadı Rüstem Paşa, sadârete getirildi.

Tarihimize menfi bir kişi olarak geçen Hürrem Haseki-Sultan, Kanunî'nin hayatında, oğlu II. Selimin padişahlığını görmeden öldü.

İlklerin Savaşı Çanakkale

Çanakkale'de her
İki taraf için de siperin gerisi yoktu. Bir tarafta
deniz, öbür tarafta yalçın sırt... Siper, tam bir kapandı ve as-
ker adeta yerinde mihlanmıştı. Safların böylesine iç içe geçtiği
siper savaşı, Çanakkale'de bir kıyıma dönüştü; ölüm
artık bir yazgıydı.

Prf.Dr. Zafer Toprak

İstanbul Erkek Lisesiler Derneği Dergisi. 19, Yaz 2015. S.8-10

Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-18) Çanakkale Cephesi, Türkiye'nin yaşadığı en yoğun ve teknolojik-stratejik savaş olarak tarihe geçti. Her iki saftaki askerlerin direnci ve kayıplarıyla destanlaşan bu cephe, dünya savaş tarihi açısından ilklerle doluydu. Tarihin o güne kadar kaydetmediği bir teknoloji ve savaş biçimi, Çanakkale'de gündeme gelmişti. Kara, hava, ve deniz güçlerinin aynı anda, birlikte katıldığı bu denli yoğun bir savaş o güne kadar yaşanmamıştı.

Çanakkale; denizde amfibi harekâtının ve uçak gemilerinin, havada savaş uçaklarının ve sabit balonların, karada o güne kadar tarihin yazmadığı bir yakınlıkta siper savaşlarının bir arada ve görülmemiş bir şiddetle yaşandığı bir savaştı.

Dünya tarihinde kara, hava ve deniz güçlerinin yoğun koordinasyonuna ilk kez bu savaşta tanık olundu. Kara uçaklarının yanı sıra deniz uçakları devreye sokuldu. Uçak gemileri ve sabit balonlar, amfibi ve kara harekâtını sürekli desteklediler. Denizaltılar, donanmaların ayrılmaz bir parçası haline geldi. Tüm bu yenilikler, siper savaşı ile ünlenen Birinci Dünya Savaşı'nın diğer veçhelerini oluşturdu. Donanma ve ordu, o güne kadar büyük ölçüde bağımsız hareket eden iki savaş gücüydü. Çanakkale Harbi, savaşta koordinasyonun önemini ilk kez kanıtladı.

Donanma ve ordu harekâtında hava gücünün önemi, yine burada gündeme geldi. Savaş teknolojisi ve yöntemi açısından Çanakkale, yeni bir sayfa açtı. Donanma ve ordu, o güne kadar büyük ölçüde bağımsız hareket eden iki savaş gücüydü. Çanakkale Harbi, savaş esnasında koordinasyonun önemini ilk kez kanıtladı. Donanma ve ordu

harekâtında hava gücünün önemi, yine burada gündeme geldi. Savaş teknolojisi ve yöntemi açısından Çanakkale, yeni bir sayfa açtı.

Çanakkale Harbi'nin en büyük özelliği, geçmişin savaşları gibi bir meydan muharebesi olmayıştı. Savaşılan mevki, coğrafyaların belki de en engebelsiydi. Ne Kanal Harekâtı ne de Filistin Cephesi benzer bir konumdaydı. Buna karşılık, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının son derece stratejik bir anlamı vardı. Payitahtın gerçek kapısı olan Çanakkale düşerse, İstanbul'un da düşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun saf dışı kalması kaçınılmazdı. İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya) için ise Osmanlı'yı çökertmenin, Balkanlar'ı kendi safına almanın, Rusya'ya silah ve mühimmat göndermenin ve karşılığında buğday almanın, bu arada dolaylı biçimde Bolşevik Devrimi'nin önüne geçmenin tek koşulu Çanakkale'yi geçmekti. İşte bu nedenle savaşın iki kutbun lider ülkeleri Almanya ve İngiltere, savaş yıllarında Çanakkale'ye ayrı bir önem atfetmişlerdi. Almanya, Osmanlı Devleti'nin savunulması açısından Çanakkale'nin denli önem taşıdığını görmüş ve buranın müstahkem bir mevki olmasının gerekliliğini, savaşın ilk gününden itibaren kabul etmişti, İngiltere'de ise özellikle Winston Churchill, daha savaş başlar başlamaz ilk düşürülmesi gereken yerin Çanakkale olduğunda ısrar etmişti. İngiliz Genelkurmayı, salt donanma ile Çanakkale'nin aşılabileceği kanısında değildi; er ya da geç Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmak gerekecekti. Nihayetinde Churchill, fikrini kabineye ve askerlere kabul ettirmeyi başardı.

Neden Çanakkale?

Çanakkale Harbi'nin bu denli yoğun yaşanması, her iki tarafın da Çanakkale'nin önemi konusundaki fikir birliğinden kaynaklanıyordu. Çanakkale, daha doğrusu her iki boğaz, Cihan Harbi'nden önce de, yüzyıllardır uluslararası ilişkilerin ana konularından birini oluşturmuştu. Akdeniz ile Karadeniz arasındaki Boğazlar, denizyollarının kolaylıkla denetlendiği geçitler olarak biline gelmişti. Bu nedenle dünya denizcilik tarihinde ayrı bir boğazlar tarihinden söz etmek mümkündü. Süveyş, Le Sund, Cebelitarık bunların somut örnekleriydi. Boğazların Osmanlı egemenliğinde kalması, yüzyılı aşkın bir süre, sadece uluslararası dengeler sonucu mümkün olmuştu. Oysa 19. yüzyılda ahşap gemilerin yerini zırhlı savaş gemilerinin almasıyla birlikte Boğazları savunmak giderek güçleşmişti. Boğazlar, ancak top teknolojisindeki gelişmeler ve mayın, çelik ağ ve benzeri yeni savaş teknolojilerinin gündeme gelişiyle tekrar savunulabilir konuma gelmişti. Klasik dönemde kadırgaları Akdeniz'in dört bir yanını denetlerken, teknolojinin deniz gücünü hızla dönüştürmesiyle birlikte Osmanlı, bu olanaktan yoksun kalmıştı. Balkan Harbi (1912-13) sırasında alınan İmroz ve özellikle Mondros yenilgileri, donanmanın önemini bir kez daha kanıtlamıştı. Yunanistan'ın Averof zırhlısı, Cezayir-i Bahr-i Sefid yani Akdeniz Vilayeti'nin tüm adalarını teker teker ele geçirirken Osmanlı, bu gelişmelere seyirci kalmanın dışında bir şey yapamamıştı. Peki ama İtilaf devletleri, savaşla birlikte neden Çanakkale'ye öncelik vermişlerdi? Çünkü itilaf devletleri için Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesi ve İstanbul'un düşmesi, Osmanlı Devleti'ni barış kabu-

le zorlama açısından çok önemliydi. Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi ve İtilaf devletlerinin Boğazlara yerleşmesi,

Balkan devletleri ve özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya üzerinde de etki yapabilecek ve henüz savaşa girmemiş bu devletler, Almanya'nın başını çektiği İttifak'tan uzak tutulacaktı.

Öte yandan Çanakkale, İtilaf devletleri için Doğu'ya açılan pencereydi. Orayı ele geçiren, tüm Karadeniz'i, Rusya'yı, Kafkasları, Orta Asya'yı, hatta Trabzon-Tebriz yolu üzerinden İran'ı denetleyebilirdi. Çanakkale'nin İtilaf devletleri nezdinde, en az Süveyş Kanalı kadar önemi vardı. Savaşın bu denli yoğun yaşanmasının temel nedeni de işte burada yatıyordu. Hiçbir saldırgan güç, savaşmak için bu denli engebeli bir coğrafyayı, stratejik önemi dışında başka bir gerekçeyle seçmiş olamazdı. Nitekim kara harekatı bunu kanıtladı. Aradaki mesafenin 7-8 metreye kadar indiği siper savaşları, daha önce dünyanın başka herhangi bir yerinde görülmemişti ve tam anlamıyla bir ölüm kalım mücadelesiydi. Çanakkale'de her iki taraf için de siperin gerisi yoktu. Bir tarafta deniz, öbür tarafta yalçın sırt... Siper, tam bir kapandı ve asker yerinde mihlanmıştı. Safların iç içe geçtiği siper savaşı, Çanakkale'de bir kıyıma dönüştü; ölüm artık bir yazgıydı.

Çanakkale ve Beşeri Sermaye

Çanakkale Savaşı'nda her iki taraf da büyük kayıplara uğradı. Cihan Har-

bi yıllarında, bundan daha yüksek kayıpların yer aldığı cepheler vardı. Fakat Osmanlı'nın verdiği kaybın niteliği farklıydı. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki didişmelerde, cephede bilfiil çarpışanlar, o ülkelerin işçisi ve köylüsü, bir başka deyişle alt katmanlarıydı.

Bu yüzden komuta ile cepheye sürülen askerin sınıfsal nitelikleri, ileri ki yıllarda en azından edebiyatta işlenen konulardan biri olmuştu. Kimilerine göre aristokrasi, askerini bozuk para gibi harcamış, onları gözü kara cepheye sürmüştü. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı sırasında imkansız bir saldırı emrine uymayı reddeden askerlerin hikayesini anlatan Paths of Glory (Zafer Yolları -1957) filmi, işte bu nedenle uzun yıllar Fransa'da gösterime girememişti. Oysa Çanakkale'de Osmanlı saflarındaki beşeri unsur, son derece demokrat bir nitelikteydi. Toplumun her katmanı; okumuşu, aydını, çiftçisi, köylüsü silaha sarılmıştı. Bu denli nitelikli insanın kırıldığı bir başka cepheden söz etmek olanaksızdı. Çanakkale Harbi, Osmanlı beşeri sermayesinin hızla tüketildiği bir savaş alanı olarak tarihe geçti. Bu tükeniş on yıllarca etkisini göstermiş; Cumhuriyet Türkiye'si, yeni bir ulus devlet inşa sürecinde, yitirilen beşeri sermayenin yokluğunu her an yaşamıştı. Harbiyelisinden Mülkiyelisine, Tıbbiyelisinden İdadîve Sultanî öğrencisine, silah altına alınmış genç ve aydın bir zümre Çanakkale'de şehit düşmüştü.

Çanakkale'de savaşmış güçler ara-

sında bugün oluşmuş dostane ilişkilerin zeminini, orada paylaşılan kader birliği oluşturdu. Ölüme bu denli yakın insanların birlikteliği, o zamana dek başka bir cephede gözlemlenmemişti.

Dünyanın iki ucundan karşı karşıya gelen insanlar, o güne kadar kendilerini bu denli yakın hissetmemişlerdi. Atatürk'ün Çanakkale'de hayatını kaybeden itilaf askerleri ile ilgili sözleri ya da Çanakkale'deki yaralı ANZAK (Australia New Zealand Army - Avustralya Yeni Zelanda Kolordusu) askerini taşıyan Mehmetçik Anıtı, bunun somut kanıtlarıdır. Çanakkale Harbi'ndeki yoğunluk, her iki safta da kimlik oluşumunu pekiştirdi. Savaş, bir ölüm kalım mücadelesi olmanın ötesine geçip bilinmeden yazılan destanların öyküsüne dönüştü. Osmanlı neferi, artık padişahı adına değil, bilfiil kendi toprağı, yurdu için savaşmaktaydı. Milli Mücadele'nin temelleri bir anlamda Çanakkale'de atılıyordu. ANZAK ise bu savaşla birlikte kimlik arayışına girdi. Büyük Britanya İmparatorluğu'nu sorgulamaya başlamış, uzak diyarlarda kendi kimliğini oluşturmuştu.

Osmanlılarda Kölelik

Köleliğin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi var. Anadolu'da Asur dönemi ticaret merkezleri olan Karumlarda köle ticareti yapıldığı biliniyor. Savaşlarla ele geçirilen yerlerdeki insanların köleleştirilmesi, korsanların baskınlarla esir aldığı kişileri köle pazarlarında satması ve borç köleliği gibi farklı yollarla kölelik binlerce yıl boyunca yaşatıldı. Doğu'dan batıya antik dönem imparatorluklarında kölelik kurumsal bir yapı kazandı. Amerika kıtasının keşfi ise vahşi Batı Atlantik köle ticaretini tetikledi ve milyonlarca Afrikalı insanın hayatını yitirmesine, düzenlerinin değişmesine neden oldu. Kuşkusuz kölelik Orta çağ ve Yakınçağ Hristiyan tarihi ile sınırlı değildi. Abbasi-ler döneminde Basra dolaylarında yaşanan Zenc isyanı'nda yaklaşık beş yüz bin köle öldürülmüş ve isyan çok kanlı biçimde bastırılmıştı. İslam coğrafyasında köle ticaretinin ana merkezi Zanzibar Adası'ydı ve bu ticareti ağırlıklı olarak Ummanlı köle tacirleri yapıyordu. Zanzibar sözcüğünün Farsça zenci sahili anlamına gelen Zengi bar sözcüğünden geliyor oluşu adanın köle ticareti yapılan döneminden kalma bir iz. İslamiyet her ne kadar kölelikle ilgili koşulları olabildiğince iyileştirmiş, kölelerin özgürleştirilmesi yönünde birçok tavsiyede bulunmuş olsa da bu yapı doğu dünyasında varlığını sürdürdü. Osmanlı Devleti tarihinde de batıdaki kötü muamele ve koşullarla asla kıyaslanamayacak olsa da köleliğin mevcut olduğu görülür.

Kölelik yasal bir ticaretti

Osmanlı Devleti'nde, tıpkı diğer dönem devletlerinde olduğu gibi kölelik yasal bir temeli ve belirlenmiş şartları olan meşru bir ticari faaliyet alanıydı. En fazla sayıda köleye sultan sahipti. Sul-

tandan sonra gelen vezirler, paşalar ve zengin sınıf durumlarına göre çok sayıda köleye sahip olabiliyordu. Köleler ihtiyaç duyulan iş gücünün çok önemli bir kısmını karşılıyordu ve 16 ilâ 17. yüzyıllar arasında nüfusun yüzde 20 civarındaki kısmı kölelerden meydana geliyordu. Afrika kıtasından getirilen kölelerin yanı sıra Kafkasya, Kuzey Karadeniz kıyılarındaki topraklar, Doğu ve Güney Avrupa başlıca köle toplama kaynaklarıydı. Osmanlı Devleti'nin giriştiği ve zafer kazanarak döndüğü büyük savaşlarla beraber köle sayısında artış yaşandığı ve buna bağlı olarak da köle edinen insan sayısının çoğaldığı görülür. Ku-

zey Karadeniz havzası Osmanlı köle ticaretinin son derece hareketli kaynaklarından biriydi. Buradaki halkların beyaz tenli oluşu onları makbul köle sınıfına sokuyordu. Ukrayna, Kırım, Moldovya, Gürcistan başta olmak üzere Kafkasya coğrafyasından sağlanan köleler devletin saraylarında ve zengin bürokrat ile asker sınıfının konaklarında talep görüyordu. Karadeniz coğrafyasında 15-18. yüzyıllar arasında yaklaşık 2.5 milyon kişinin köle olarak Osmanlı topraklarına getirildiği biliniyor. Bununla beraber yetenekleri ile köle sınıfından ayrılıp Osmanlı saray yapısında çoğunlukla Enderun aracılığı ile yüksek rütbelere erişen çok sayıda köle de mevcuttu.

Cezayirli Korsanlar

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile İstanbul'dan idare edilmeye başlayan Kuzey Afrika toprakları Akdeniz'deki ilk korsanlarının da önemlilerini barındırıyordu. Tunus; ağırlıklı olarak Cezayir Türk korsanların merkeziydi. Burası Atlas Okyanusu'na açılan korsanların İngiltere, İrlanda, hatta İzlanda sahillerine kadar gittikleri biliniyor. Burada ele geçirdikleri kadınları imparatorluğun merkezine gönderen korsanlar ciddi kazanç sağlıyordu. Akdeniz'de sefer eden yabancı gemiler de zaman zaman Cezayir korsanlarının baskınlarından paylarına düşeni alıyordu. İlerleyen dönemlerde ABD gemilerinin Doğu Atlantik kıyıları ve Akdeniz'de güven içerisinde sefer yapabilmeleri için Osmanlı Cezayir Beylerbeyi idaresi ile ABD Başkanı George Washington'ın imzasını taşıyan bir anlaşma dahi yapılmıştı, İstanbul, Şam, Halep, Bursa ve Kahire gibi önemli şehirlerde kölelerin satıldığı pazarlar kuruluydu. Farklı diyarlardan getirilen köleler burada alıcıların beğenisine sunulurdu.

Harem Ağaları

Osmanlı sisteminde sarayın en özel ve mahrem alanlarının başında harem geliyordu. Hadım harem ağalığı saray köleliği içerisinde en yüksek mevkilerden biriydi. Harem ağaları çoğunlukla çocuk yasta hadım edilmiş Afrika kökenli siyahi kölelerden oluşuyordu. Bununla birlikte nadiren de olsa beyaz ırktan hadım harem ağalarına rastlanır. Harem ağaları harem kurumunun disiplinini sağlar, aslında kendileri de birer köle olan cariyelerin haremdeki düzenlerini idare ederek sultanın haremdeki huzurunun sağlanması için çalışırdı. Kapıkulları, Ortakçı kullar, Acemi ocakları ve pençik sistemi ile II. Murat döneminde sistemleşen devşirmelik Osmanlı Devletinde temeli köleliğe dayanırdı.

Girit'i Nasıl Kaybettik?

Girit adasının fethine Sultan İbrahim zamanında başlanmış, Avcı Sultan Mehmed zamanında tamamlanmıştı. 1821'de Yunan istiklâlini hazırlayan Heten'a Cemiyeti elini buraya da atmış, Rumlar'ın ayaklanması sağlanmış ve Türkler'in can ve mal emniyeti son bulmuştu. Açıkgoz Rumlar, bunu Avrupa basınına kendi lehlerine ulaştırmayı başarmışlar ve Türkler'in katliâma giriştiği propagandasını yaymışlardı. 1825'te yapılan Girit ve Sisam ayaklanmaları çok kanlı olmuştu. 1866'da birçok Avrupa devletinden para ve silâh yardımı sağlayan bir ihtilâl hareketi meydana getirmişlerdi. Durumu öğrenen Babiâli, Yunan hükümetine bir nota vererek:

1 — Yunanistan'ın hudutlarda meydana getirdiği silâhlı gönüllü birliklerin beş gün içinde dağıtılması,

2 — Enosis, Girit, Panelenizm adlı korsan gemilerinde bulunan silâhların boşaltılması,

3 — Yunanistan'da bulunan Girit göçmenlerinin memleketlerine dönüşlerinin sağlanması,

4 — Türkler'e karşı cinayet, katil gibi kötü hareketleri görülenlerin cezalandırılması ve Türkler'den zarar görenlere de tazminat verilmesini istemiş ve,

5 — Milletlerarası kurallara riayetsizlik devam ederse, sefirin geri alınacağını ve ilişkilere son verileceğini bildirmişti.

İşin kötüye gittiğini anlayan Avrupalı büyükler, araya girerek, Girit için bir özel idarenin kurulmasını istediler. Bu yeni idare bugün Kıbrıs'ta olduğu gibi, Rumlar'ın gelişip teşkilâtlanmasına yardım etti.

Yunanistan'a öğrenim için giden Giritliler, Yunanlılar tarafından teşkilâtlandırılmış, halkı kandırmak için köy köy dolaşarak, nutuklar vermişler, kilise ise gizli gizli halkı kıskırtmaya başlamıştı.

BÂBİÂLÎ SIKIŞTIRILYOR

İsyanların ve şikâyetlerin önü alınmayınca da Avrupalı büyükler, Babiâli'yi aralıksız sıkıştırmakta olduğundan II. Abdülhamid olayı yerinde incelemek üzere Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı oraya gönderdi. Paşa, Hanya yakınındaki Halpa köyünde isyancı başlarıyla bir anlaşma yaptı.

Bu sırada Girit'te vali olarak Kostaki Adanidîs adlı biri bulunmaktaydı. Yu-

nan kilisesinin adamı olan vali, açıktan açığa ayaklananları korumakta, adalaların kalbini kazanarak, millî bir lider olmak hevesindeydi.

Valinin yardımcıları da Kasımzâde Hamdi, Kaurzâde Hasan Beyler'di. Aynen bugün Kıbrıs'ta başkanın Rum, muavinin Türk olduğu gibi. İngiliz konsolosu Tomas Sandoviç de valiyi korumakta ve Türk yardımcılarının yetkilerini kullanmalarını önlemekteydi. Halpa anlaşmasından sonra valiliğe getirilen Fotiyadis, Yunanlılık gayretkeşliği içinde kendi adamlarını iş başına getiriyor, gizlice âsileri koruyor, Türklerin katledilmesine teşvik edici yollar tutuyordu.

Valilikte süresi dolan Fotiyadis, bu görevde kalmak için bir hayli uğraşıysa da, Babiâli kararında ısrar ederek görevinden uzaklaştırdı. Yerine geçen Sava, isyancıların direnmesiyle görevinden alınmış, yerine Londra sefaretinde bulunan Kostaki Antapulos getirilmişti. Sakin hareketlerle Girit'te düzeni sağlamak kolay değildi. Atina ve Patrikhane, buradaki fesat tohumunu aralıksız geliştireyordu, ilk patlak Hanya'da oldu. İleri gelen birkaç Türk, Rumlar tarafından öldürüldü. Ordu ve valinin şiddet tedbirleri bir fayda sağlayamadı. İkinci kez durumu incelemek için gönderilen Mahmud Celâleddin ve Ahmed Ratip Paşalar'ın tavsiyeleri de Rumlar'ın işine gelmedi.

Sebrona'da genel bir ayaklanma yaratarak birçok Türk'ün kanına girdiler. Bu durum karşısında başarısızlığa uğradığını gören Kostaki Paşa, istifa etti, yerine Nikolaki Sartinski getirildi. Yeni vali, başarılı olmak için, uysal Rumlar'ı tutmak yolunu izleyince, Yunan taraftarları ayaklanarak 1889 İhtilâlini meydana getirdiler.

RUMLARIN FESAT MAKİNESİ

Nikola Zoridis, Yani Mihaki, Aristidi Kiriari, Anderya Kakori, Menos Isihakis gibi elebaşlar, Kakori'nin başkanlığında toplanarak adanın Yunanistan'a katılması isteğini ileri sürdüler. Köy köy dolaşarak cahil halkı ayaklandırıdılar. Dinî inançlarından faydalandılar. Köylerde, şehirlerde silâhlanan Rumlar, ansızın Türkler'in üstüne atılarak binlerce Türk'ü öldürüp, evlerini yaktılar, yiyeceklerini yağma ettiler. Duruma bir türlü engel olunamıyordu. Nikolaki de azledilerek Ali Rıza Paşa bu göreve getirildi. Ali Rıza Paşa bir askeri valinin bu

göreve atanmasını isteyerek çekilince, yerine Müşir Şâkir Paşa'yı gönderdiler. Şâkir Paşa'nın aldığı tedbirler, kısa zamanda Rumlar'ı sindirdi, adaya barış ve sakinlik güneşi doğdu.

Fakat bu durum Atina'nın işine gelmiyordu. Onun amacı Girit'i ele geçirmektir. Bunun için orada durmadan ayaklanmalar, huzursuzluklar olmalı, Türkler öldürülmeli, adadan kaçınılmalı, mal ve mülküne el konulmalıydı. Ancak ada, Rum ekseriyeti sağlanırsa Yunanistan'ın olabilirdi. Ayrıca gizli gizli göçmen sokmak yolu da tutturulmuştu. Fesat makinesi bütün gücüyle Türkler aleyhine işliyordu. Mahmud Celâleddin Paşa'nın valiliği devresinde de idare normale dönmüşse de ortalığı bulandırmak isteyenler, bir komite kurarak, ada Türkleri'ni öldürmek, yurtlarını, mallarını yağma etmek amacıyla harekete geçtiler. Bahane olarak da jandarmaların Arnavut oluşunu, insafsız hareket ettiklerini ileri sürüyorlardı. Jandarma çavuşu Zekeriya ile bir jandarma ve dokuz yaşındaki kız çocuğunu öldürerek ayaklanmanın ilk kanını akıttılar.

Önceden hazırlıklı olan başkaldırma kadrosu, kısa zamanda 1.500'e yükselmişti. Papazlar, din işlerini bırakmışlardı. Fener kilisesiyle elele veren Atina metropoliti, durmadan kiliselere gönderdiği emirle, halkın isyancılara karışmasını ve her türlü yardımda bulunmasını istemekteydi. Birçok papaz da silâhlanarak bu ayaklanmaya katılmış, isyancılar için Yunanistan'dan bir hayli para ve silâh da getirmişlerdi. Epitropi komitasının başkanı, Heybeliada papaz okulundan yetişen Malako idi. Ayaklanma genişledikçe, durum bir Haçlı görünüşü göstermeye başlamış, Hıristiyanlığın, İslâm'ı Girit'te yok etme dâvası hâlini almıştı. Kısa zamanda isyancıların toplamı 5.000'i bulmuştu.

Atina, propaganda yönünden kuvvetli bir kozu eline geçirmiş, Türkler'in mazlum Rumlar'a zulmettiğini gösteren resimler yaptırmaya, yazılar yazdırmaya memur ettiği adamlarını Avrupa başkentlerine yaymaya başlamıştı. Avrupalı koruyucularını, adanın kurtarılması hakkında yardıma çağırıyor, İngiliz ve Ruslar bu yardıma çoktan hazır bulunuyorlardı. Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan gazete ve dergileri bu yılki yayınlarında hep Rumlar'ı koruyan ve haklı gösteren yazılarla doluydu.

Durumun oradaki kuvvetle bastırıl-

ması imkânsız hâle gelmişti. Bu yönden kuvvetli bir birliğin orada görev alması gerekiyordu.

Neticede, Abdullah Paşa kumandasındaki isyanı bastırma ekibi, 29 mayısta Suda limanına çıkarıldı. Vamos'ta Rumlar'ın kuşattığı Türkler'i kurtarmak için Kalive kasabasına da bir birlik gönderilmişti. 18 günlük çetin bir hareket sonu Sebrona ve Romata da kuşatılmış, Türkler aç ve silâhsız bırakılmış, Türkler, 7 haziranda âsilerin ezilmesi üzerine kurtarılmıştı.

Rumlar'ın Türkler'e karşı gösterdikleri kötü ve insafsız hareketlere aynı şekilde karşı koymaktan başka çare kalmadığını gören Provlialı Türkler de, kendilerini yakalayıp yakmak isteyen âsilerden bir kısmını yakalamış, fakat bunların, kendilerini isyancıların zorla ayaklandırdığını iddia etmeleri ve yalvarmaları sonucu bırakmıştı. Rumlar ise, Türkler'e eziyet ve hakareten geri kalmıyor, çocuktan bile aç bırakmak için fırınları, un depolarını, tarladaki ekinleri yakıyorlardı.

AVRUPA'NIN KARARI

Yunanlılar'ın hem silâhla, hem de propaganda yönüyle çalışmaları boşa gitmiyordu. Koruyucuları olan Avrupalı büyükler işe burunlarını sokarak Babiâli ile 1896 yılı 25 ağustosunda büyükelçiler seviyesindeki toplantıda şu karara vardılar:

- Girit valisi Hıristiyan olacak, devletlerin tasdiki ile Babiâli'ce beş yıl için atanacak,
- Vali, genel meclis tarafından kabul edilen kanunları reddetmek yetkisini taşıyacak,
- Adada bir karışıklık çıkması hâlinde silâh ve asker yardımı isteyebilecek,
- Memurların üçte biri Hıristiyanlar'dan seçilecek,
- Avrupalı hukukçuların yöneteceği bir adli islahat komisyonu teşkil edilecek,
- Bingazili Araplar, valinin izni olmadıkça Ada'ya yerleştiremeyecek, vali, asayiş yönünden bulunmalarını istemediği kişileri adadan çıkarabilecekti.

Buna rağmen Atina bu durumu kendi çıkarlarını baltalamış kabul ederek kolları sıvamaya, ajanlarını sokarak Spitropi kuruluşlarıyla anlaşmaya vararak onları papazlar yoluyla harekete geçirmeye girişti. Köy köy kıpırdamalar ve katiller, ırz ve mallara el atmalar başladı. Yunanlılar yayına geçmek için bunu beklemekteydiler. Yayımlanan bir tebliğde: «İnsanlık, medeniyet âlemi!... Biçâre Giritliler'e yardım elinizi

uzatınız!... O zavallıların mal ve can emniyeti tehlikeler altındadır. Her gün binlerce Hıristiyan öldürülüyor. Eğer Girit Hıristiyanları'nın nasıl bir sefalet, nasıl bir felâket içinde bulunduğunu görürseniz, merhametli kalbiniz kanlanır, göz yaşlatınız damlar. Şimdi, türlü işkence altında can çekişen ve hayatlarını feda ile hepimiz için kutsal olan Yunan'lılığın vefalı kucağına can atmak isteyen Hıristiyan kardeşlerimize imdat ve yardım edelim!...» deniyordu.

Olayları tamamen ters aksettiriyorlardı. Oysa ölen, öldürülen Türkler, öldüren, mal ve cana el uzatan Rumlar'dı. Propaganda, Hıristiyanlık dâvasının altında yavuz hırsız, ev sahibini bastırıyordu.

Bu durum karşısında artık pasif kalmamazdı. Aynı şekilde durumun bütün açıklığıyla dünyaya anlatılması gerekiyordu. 25 temmuz 1896'da valiye ve Avrupalı devlet konsolosluklarına Rum kötülüklerini anlatan bir tamim yayımlandı. Bunda özetle şöyle denmekteydi:

RUM MEZALİMİ

«Birçok imkânlar sağlanması dolayısıyla bir refah içinde bulunulması gereken adamızda, sükûn ve huzuru Rum vatandaşlarımız bozmaktadır. Karışıklık ve eşkıyalık, adayı bir harabeye çevirmiş, oturmayı adada imkânsız hâle getirmiş, Türkler için hiç bir yönden huzur ve sükûn kalmamıştır.

«Bir yıldan beri Rum vatandaşlarımız, Türk köy ve evlerini yakmakta, mallarını yağma etmekte, sonra da bunu Türkler, Hıristiyanlar'a yapıyor muş gibi göstererek, bunu Yunan basınına da aktartmakta, dünyayı aldatmaktadır. Hiyanetin bu derecesine tahammül insan gücü dışındadır. Rum tebliğinin yalanlığını şöylece ispatlayabiliriz:

«Hanya'ya bağlı Gidanya ilçesinde Psatoyano, Babilo, Vatolakos, Alikiyano, Konfo, Gorano, Strine, Pisires, Romata, Sebrona, Lotraki, Pisikopi, Modi, Limnidre, Valeşero Nitissa, Sirili, Pirgo köylerinde bütün Türkler'in evleri, yağhaneleri, zeytinliklerinin büyük bir kısmı Rumlar tarafından yakılmış, bütün araç ve gereciyle birçok hayvanlar alınarak 24 erkek, 4 kadın, 8 çocuk en adî işkencelerle öldürülmüştür.

«Kisamo, Samino, İsvakiye bağlı Apokorona, Ayosvasilis ilçesiyle Resmo nahiyelerinde, Milyopotamo, Amari, Kandiye'ye bağlı Pribaniçe, Kunuypri köyleri Rum eşkıyaları tarafından tahrip edildi, evler, yağhaneler yakıldı, hayvanlar alınarak dağa götürüldü, yüze

yakın erkek, işkencelerle öldürüldüğü gibi, bir kısmı camilere konarak yakıldı.

«Rumlar'ın âdetleri dışı, Türkler'den iki üçünün canına kıyılmaması şimdiki kadar yaptıkları kötülüğü unutturacak derecede bir insanlık olayı sayılmak istenirse de, araştırılacak olursa, şimdiki kadar Türkler'in Rum hemşerilerine karşı böyle değil, daha büyük bir insanlık örneği göstermiş olduğu görülür.

«Bunu ispatlamak için birkaç örnek verelim:

«Prolya ilçesinde on beş gündür emniyette bulundurulmuş Rum, sağlam olarak hükümete teslim edilmiş, bu çetecilere hiç bir işkence ve zulüm yapılmamıştır. Halbuki bunlar, yüzlerce Türk'ün kanına girmiş kimselerdi.

«Resmo civarında bulunan bir kısım kadın ve çocuktan kurulu Rumlar'ın mal ve canlarını korumak için birçok Türk, koruma görevi almış, beş saat uzaktaki köylerine emniyetle götürülmüştür.

«Rumlar tarafından oğlu öldürülen, damadı ağır yaralanan Hüseyin Ağa adlı bir ihtiyar, Hanya yakınlarında eline geçirdiği iki Rum'u hiç bir şey yapmadan bir gece evinde ağırladığı gibi, ertesi gün hükümete teslim etmiştir. Bunun gibi binlerce insanî hareketler Türkler tarafından Rum hemşehrilerinden esirgenmemişken, Rumlar'm yaptıkları adî hareket, bütün insanlığın yüzünü kızartacak durumdadır.

«Yunanlılar'ın aralıksız bir çalışma ile silâh, gönüllü ve cephaneye, erzak göndererek Ada'daki isyancıları kıskırtmaya devam etmesi, adada huzur ve asayiş sağlamayı, can ve mal emniyetinin korunmasını imkânsız hâle koymuş olduğundan, can, mal korunmasının sağlanılarak, asayişsizliğe son verilmesini istemekteyiz.»

YUNAN TAŞKINLIKLARI

Yabancı devletlerin, özellikle Ruslar'ın kıskırtmasıyla Türk sınırında, Karanya Grabena bölgelerinde de çeteler kurarak Rumeli'ye sokmak, Makedonya, Tesalya, Epir'deki Rumlar'ı ayaklandırmak, Girit'te de yaptıklarını daha ileriye götürmek yolunu denemeye başladılar. Güya bu olayları önlemek üzere Avrupalı büyükler Girit sularına donanma da göndermişlerdi. Bu donanma, asayişe yardım edecek yerde, başta Ruslar olmak üzere gizli gizli Rumlar'a yardım ederek bir ihanet filosu haline gelmişti. Bu durumu yaratan Yunanlılar, Hidra ve Alfeyon savaş gemileriyle adaya asker göndermeye, güya oradaki asayişsizliği önlemeye de kalkıştılar. Hidra gemisi limana girdiği zaman kale-

yi ve bayrağımızı selâmlaması gerekirken bir düşman yurduna girer gibi, bu kuralları hiçe sayarak demir atmış, kale komutanının hatırlatması, İngiliz amiralinin kurallara uyulmasını söylemesi sonucu, yirmi dört saat sonra kaleyi ve bayrağımızı selâmlamak zorunda kalmıştı. Bu olaylar, Türk - Yunan gerginliğini gittikçe arttırmaktaydı.

Ocak ayına kadar süren huzursuzluk, 29 ocakta son kertesine vardı. Adaya sokulan birkaç bin Yunan askeri ve gönüllüsü ile subaylar, eşkıyaların arasına girerek, onları teşkilâtlandırdılar. Yangınlar, soygunlar, öldürmeler artık saklanmaz duruma geldi. Olayların bu kerteğe gelişi, büyük devletlerin Hanya konsoloslarını kendi hükümetlerine baş vurarak gerekli tedbirin alınması mecburiyetinde bıraktı. Bu da bir oyundu. Bu oyunla ada, Yunanlılar'a verilecekti. Türk askerini çıkarmak suretiyle adada asayiş sağlanabilirdi. Ama bu, onların işine gelmiyordu. Konsoloslardan yalnız Fransız Konsolosu Blan, adadaki durumdan özellikle Yunan hükümetinin sorumlu olduğunu 7 şubat tarihli raporu ile hükümetine bildirmişti.

Bu arada ada halkının, güya toplanarak Yunanistan'a katılma yolunda müracaat ettiği ve Yunan Kralı Yorgi'yi, adayı işgale davet ettiği öğrenildi.

Yunanlılar bu karan Avrupa'ya bildirerek büyük devletlerin yardımını istedi, gizli gizli temaslar yapmak üzere Yunan devlet adamlarını Avrupa başkentlerine gönderdiler. O zaman hariciye müsteşan olan Curzon, Avam Kamarası'nda şöyle konuştu:

«Girit'teki son olayların Türkler tarafından yapılmamış olduğuna dair Hanya konsolosu ile Akdeniz'de bulunan amiralimizden yeterli bilgi aldık. Girit hareketinin başkanları Yunanistan'a davet edilmişti. Bunların ne şekilde geldikleri bilinemez. Bunlar bir müddet sonra da geri gitmişlerdir. Bunlarla Giritli reisler arasındaki konuşmalar sonucu, bazı şehirler civarındaki Rum aileleri, ev eşyaları ve sürüleriyle dağlara çekilmişlerdir. Böylece Kandiye'de isyan başlamış, birçok Türk aileleri şehirlere sığınarak canlarını kurtarmak istemişlerdir. İşte Yunan hükümetinin şikâyet ettiği kanşıklık, kendilerinin yarattığı olaylardan başka bir şey değildir.»

Zulüm ve fenalık o kadar ileri gitmişti ki, Yunanlılar'a yardım eden ve Türkler'i sevmiyen Lord Curzon bile gerçeği saklıyamamış, bu kadarlık olsun bir itirafta bulunarak günahlarının kefareti vermişti.

Times gazetesi de şöyle yazıyordu:

«Tarafsız bir görüşle söylemek gerekirse, Türkiye kadar birçok dinden vatanı olan bir Yurtta kendi yurttaşlarına eşit muamele eden, milliyet, lisan ve dinlerine dokunmayan bir büyük devlete Yunan gazetelerinde uzatılan dil, hiç de insafa ve akıllıca bir harekete yakışmaz. Zalimce hareket ettikleri halde, mazlum rolüne bürünmek çok hayret edilecek bir şeydir.»

Paris, Viyana, Berlin gazete ve mecmualarının da aynı yolda yayın yapmalarına karşı Atina çizmiş olduğu programdan dönmüyor, Yunan başbakanı Deli Yani, millet meclisinde açıkça Girit'in Yunanlılar'ın olacağını söylüyor, Atina basını da bu tezi savunan yazılarına devam ediyordu.

YUNANLILAR ADA'YA ÇIKIYOR

Yunan Kralı Yorgi, ikinci oğlu Prens Yorgi'yi altı torpido ile Girit'e yollamak kararını almıştı. Büyük devletler güya bunu önlemek için çabalar sarfetmekteydi. Atina'da yapılan büyük bir törenden sonra albay «Vasos» bir alay piyade ve istihkâm taburu, bir batarya ile Pire'den hareket ederek, şubatın 15'inde Hanya yakınlarındaki Platonya'da kıyıya çıktılar. Yunan gazeteleri: «Bunca yıldır beklenen şafak söktü, emellerimize kavuştuk, Girit'e ulaştık» diye yazmakta, Kral Yorgi ise albay Vasos'a verdiği emirde: «Girit'in sizce gerekli olan yerinde çıkararak adayı oğlum adına ele geçirecek, bundan sonra bütün muameleleri Yunan kanunlarına göre, kral namına yapacaksınız, oraya varınca adanın Yunan hükümetince işgal edildiğini halka bildiriniz» diyordu.

Adaya çıkan Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'de yaptıklarının aynısını uygulamaktan geri kalmadılar. Olayları önlemek isteyen Avrupalı devletlerin amiralleri, Yunan hareketlerini kısıtlamak için kordonu sıklaştırdıysa da Rum korsanlar gecelerden faydalananak bildikleri gibi oynamaktan geri kalmadılar. Albay Vasos'un söz dinlememesi karşısında, adayı bombardıman bile ettiler ama, bir fayda vermedi. Yunanlılar ise, Atina'da düzenledikleri törenlerle Girit adasının kendilerine katıldığını yaymaktaydılar.

Avrupalı devletler 2 martta Atina'ya verdikleri notada şunları istemişlerdi:

a) Girit, hiç bir suretle Yunanistan'a verilmeyecektir.

b) Osmanlı İmparatorluğu'nun mülki tamamlılığı Avrupalılarca garanti edilmiştir. Girit için özel bir idare kurulacaktır.

c) Yunanlılar, Girit'ten deniz ve kara

birliklerini çekeceklerdir.

d) Bu kuvvetlerin çekilmediği görürse zor kullanılacaktır.

SAVAŞ BAŞLIYOR

Yunanlılar, Avrupalılar'ın her şımarıklıklarını başışladıklarını biliyordu. Verdikleri cevapta, bu kararlara uyacaklarını, ancak adada bulunan Rumlar'ın da fikirlerinin alınmasını istediler.

İçerdeki fesat yine kışkırtmalarla harekete geçerek Ekratori tepesinde bulunan Yunan çeteleri 9 mart gecesini Türkler'e saldırıya geçtiler. Olayları izleyen Fransız konsolos Blanc, hükümetine Türkler'in haklı olduğunu, zulmün Yunanlılar tarafından insafsızca kullanıldığını, birçok Türk'ün tuğla fırınlarında yakıldığını bildirdi.

Olaylarda eli olan Yunan konsolosluğu memurları, Avrupalılar tarafından zor kullanılarak adadan uzaklaştırıldı. Bunu Yunan donanması izledi. Durumu Yunanistan'dan idare eden Etniki Heten'a, halkı heyecana vererek bir savaş havası yaratmıştı. Devletler Girit ablukasını sıklaştırmışlar, denizden yardım yapılmasını engellemişlerdi.

Yunan kralı Girit'te kazanılan başarıların etkisiyle Tesalya'ya kadar gitmiş, askerlerini denetliyerek bir savaşın başlamak üzere olduğunu 27 martta açıklamıştı. Bütün hazırlıklarım tamamlayan Yunan ordusu, 1897 yılı 3 nisanında sınırlarımızı aşmak cesaretini gösterdiler. Bu büyük şımarıklığa, Edhem Paşa kumandasındaki Türk orduları Dömeke'de gereken dersi verdi. Kuvvetlerinin çoğunu kaybeden kral, çenberden zor kurtuldu. Türk orduları Atina yolundaydı ki, mazlum pozuna bürünerek büyük devletlere yalvarmaya başladılar. Zaten aracı olacaklarını biliyorlardı. Savaş az bir tazminat, ufak bir sınır değişikliğiyle son bulunca Yunanlılar gözlerini tekrar Girit'e çevirdiler. Buraya bir muhtariyet verilmesi esasen kabul edilmişti. Yalnız bir vali bulmak mesele oluyordu. Etniki Heten'a bunda da başarı kazanarak, genellikle Ruslar'ın yardımıyla Prens Yorgi'yi vali yaptırdı. Kandiya'da çıkan bir karışıklıkta Heten'a'nın bir oyunu ile Türk askerleriyle İngilizler çarpışmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine de askerimizi çekmemizi istediler. Esasen maksattan da buydu, oyunu iyi hazırlamışlardı. Güya şimdi büyük devletler adayı koruyacaklardı. 21 kasımda prens Yorgi'nin valiliğe başlamasını Bâbiâli protesto ettiyse de hiç bir sonuç alınmadı. Balkan Savaşı'na kadar da Girit, güya muhtar bir idare altında kaldı.

Türklerde Resim ve Ressamlar 3

Feyhaman Duran'ın bir tablosu

Türkler'de
resim sanatının doğuşunu, gelişimini,
bugünlere kadar kaydettiği aşamalarını geçen sayımızda
anlatmıştık. Bu sayımızda zaman içerisinde yetişen türk ressamalarını
tanıtmaya başlıyoruz.

Nurullah Berk

Hayat Tarih Mecmuası. 1965 Sayı: 7

(Geçen Sayıdan Devam)

FEYHAMAN DURAN

Portre türünü Türk resmine getiren, şüphesiz Feyhaman Duran'dır. Heybeliada'da, haylidir yıkılan eski Mısır üslubundaki beyaz köşkte oturan Abbas Halim Paşa onu korumuş, Paris'e göndermiş, çalışma süresi boyunca masraflarını karşılamıştı. 1914'te İstanbul'a dönüşünde Kız Sanâyi-i Nefise mektebine hoca atandıktan sonra genç, güzel öğrencisi Güzin'i sevip evlenmesi, ayrıca kaleme alınacak tatlı bir aşk serüvenidir. Efendi ressam Feyhaman, hocalığı, çalışmaları dışında hiçbir kavgaya karışmamış, adını ortalıklarda dolaştırmamıştı. Tertemiz bir hayattan sonra 1970'de öldü. Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılan toplu sergisinde Feyhaman'ın ne güçlü bir portreci, bir figür ressamı olduğunu görmüştük. Eşi Güzin'in, Ali Fuat Paşa'nın doktor Âkil Muhtar'ın portreleri hem benzeyiş ve psikolojik yakınlık, hem desen ve renk bakımından şaşırtıcı idiler.

AVNİ LİFİJ VE NAZMİ ZİYA GÜRAN

Hüseyin Avni Lifij üstüne son yıllarda hayli yazı yayınlandı, iki de sergisi açıldı, biri Akademi'de, biri Yapı ve Kredi bankasının Galerisinde. Onu Paris'e Velihaht Abdülmeccid göndermiş, çalıştırmıştı. Hiç şüphe yok ki Avni Lifij, 1914 dönemi ressamları arasında en güçlü, en geniş görüşlü ve özellikle, en kültürlü, resim tekniği bakımından en bilgili olanı idi. Öteki arkadaşları gibi sadece renk parlaklığı peşinde koşmamış, boyuna desen çizmiş, desende, tablolarının çizgi yapısında o çağ ressamlarında bulunmayan bir güce erişmişti. 1927'de öldüğü zaman otuz yedi yaşında idi.

Hikmet Onat gibi bir İstanbul portrecisi de Nazmi Ziya Güran olmuştu. Buradaki portreci kelimesi insan yüzlerine değil, İstanbul şehrinin çeşitli manzaralanyia alâkalı. Çünkü, insanların olduğu kadar, şehirlerin de portresi yapılır. Nazmi Ziya, güneş doğmadan, alaca karanlıklarda kalır, şehrin uzak semtlerine, mahalle aralarına giderek yaz güneşinin berrak, şeffaf oyunlarını takib eder di. Empresyonizmin Türkiye'de tek temsilcisi Nazmi Ziya'dır

denebilir. O, Paris çalışmaları sırasında geleneklere bağlı hocaların öğütlerinden çok Claude Monet, Pissaro, Sisley gibi Fransız Empresyonistlerinin tablolarına hayrandı, onların çizgisinde yürümeyi prensip edinmişti. Nitekim, İstanbul'a döner dönmez, şehrin yaz aylarındaki manzaralarını Empresyonist teknikle canlandırmaya başlamıştı. Boğaz'ın, Halic'in, Maçka sırtlarının güneş altındaki turuncu, sarı, kırmızı cıvıltılarını, morlaşan, mavileşen gölge oyunlarını onun kadar sevgi ve ilgiyle takib eden başka ressamımıza rastlanmaz.

ŞEVKET DAĞ VE NAMİK İSMAİL

Ali Sami Yetik bir askerdi; savaş resimleri yapardı. Şevket Dağ sanat hayatı boyunca ne portreye, ne manzaralara, ne de natürlü düzenlemelerine yanaştı. Sadece cami ve tür-belerin iç görüntülerini dile getirmekle yetindi. Böyle bir çalışma onu ister istemez biteviyeliğe, değişmez tekniğin, değişmez konuların dar çerçevesine götürmüştü. Şevket Dağ'ın cami içleri her ne ka-

dar günümüzde aranan, hayli pahalı satılan tabloları arasında bulunuyorsa da bu ressamı, sanat gücü bakımından, bir Çallı, bir Feyhaman veya bir Avni Lifij'le eş tutmak İmkânsızdır. Namık İsmail'e gelince, «Teknik yönü az güçlü, şiir yanı çok güçlü eserler yapıyorum» diyen kendidir. Kişiliği üstüne yaptığı bu yargı ne kadar doğrudur bilemeyiz ama genç ölen bu ressamın hayli uyanık, çok yönlü olduğunu «Harman» gibi özellikle renk bakımından gözcü eserler yarattığını biliyoruz. Namık İsmail, Mustafa Necati'nin bakanlığı çağında Güzel Sanatlar Akademisi'ni belirli bir seviyeye ulaştırmıştı.

Kısaca en değerlilerini saydığımız bu ressamların her yılın ağustos ayında Galatasaray lisesinde tertipleedikleri sergiler İstanbul halkına alışılmamış cesaret ve alıcılıkta bir resim ziyafeti sunuyordu. Empresyonizm, açık hava ressamlığı, portrecilik, büyük çapta düzenlemeler Türk resim sanatını yepyeni bir havaya kavuşturuyordu. Benzetilmiş insan resmi Çallı, Feyhaman, arasıra Namık İsmail eliyle sanatımıza girmiş-

Feyhaman Duran'ın bir tablosu.

ti. Bugün sosyete dediğimiz varlıklı sınıf yahut memleketin ünlü kişiler, ilim adamları, doktorlar, soylu hanımlar ressamın karşısına oturup portrelerini yaptırmaya alışmışlardı. Böylece, Galatasaray sergilerinde Âkil Muhtar'm, Reşit Saffet Atabinen'in, Güzin Duran'm, heykeltıraş Mahir Tomruk'un, Salâh Cimcoz'un canlı, benzerli portreleri görülebiliyordu.

Namık İsmail'in erken ölümüyle Akademi müdürsüz kalmış gibiyken okul 1937'de onu baştan başa değiştiren yeni bir müdüre kavuştu: Sanat tarihçisi Burhan Toprak. Yunus Emre üstüne çalışmalarına üne kavuşan Burhan Toprak, Sorbonne üniversitesinden mezundu ve sanat öğretim sistemimize yeni bir düzen getirmek amacıyla işe koyulmuştu. Çallı İbrahim, Hizmet Onat, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya gibi değerli hocalar iş başında idiler ama Burhan Toprak, çağın estetiğine daha uygun bir öğretimin gereğine inanmıştı. O halde, eski hocalara dokunmamakla beraber, Avrupa'dan güçlü öğretmenler getirip Akademiye yeni bir kan aşılamak gerekiyordu. Süsleme sanatlarına Louis Sue, heykeltraşlığa Rudolf Belling, resim bölümünün başına da Leopold - Levy getirildi.

Louis Sue, bir zamanlar, Fransa'da ev süslemeciliğinin sayılı bir ustasıydı. Rudolf Belling, Türkiye'ye gelmekle, aslında, Almanya'da bir çığ gibi yayılan, genişleyen Nazizm'den kaçıyor. Mitler «soylu sanat» seferberliğine girişmişti, Belling gibi modernistler bozguncu sayılıyordu. Leopold - Levy iyi bir ressam, iyi bir hocaydı. O da, ikinci savaş yıllarını Türkiye'de geçirmekle canını kurtarmış sayılabilirdi, çünkü Yahudi idi, Fransa'da kalmış olsaydı o da, binlerce dindaşı gibi toplama kamplarında ölüp gidecekti belki.

1924'TEN SONRA

Şimdi de, 1914 kuşağından sonra gelenleri ve sanat eğilimlerini kısaca gözden geçirelim. 1924 yıllarında Çallı İbrahim atölyesi, birkaç yıl sonra Türk resim sanatında seslerini duyuracak olan bir genç sanatçılar grubu yetiştirmişti. Bunlar, o yıl, ya kendi hesaplarına, ya da devlet bursiyesi olarak Avrupa'ya yollanmışlardı, kimi Münih'e, kimi Paris'e. Dört beş yıl sonra, 1928 - 29'larda İstanbul'a döndükleri zaman genç ressamlar, hocalarının 1914'ten beri estirdikleri havaya yeni biçimler, yeni renkler, bambaşka anlayışlar katmak için çalışmaya başladılar. Ancak yılda bir resim sergisi görmeye alışık olan İstanbul halkı yeni yeni sergilere gidebiliyor, daha önemlisi, plastik sanatlar üstüne konferanslar dinleyebiliyordu, ilkin 1928'de birkaç genç sanatçı toplanarak «Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Birliği»ni kurmuşlardı. Muhiddin Sebati, Hadi Bara, Şeref Akdik, Cevad Dereli, Hâle Âsaf, Refik Epikman gibi gençler seslerini duyurmaya başlıyordu. Almanya'da, Münih'de çalışmalarını bitiren iki genç de katılmıştı yenilere: Zeki Kocamemi ve Ali Celebi. Yeni sanatçıları hoca-

larından ayıran başlıca özellik, desene, çizgi gücüne verdikleri önemdi. Hocaları biraz aceleyle desen çiziyor, kaygılarını bu deseni örtecek olan güzel renklere, renk değerlerine veriyorlardı. Çoğu, açık hava ressamı olarak, tabiatın dış görünüşlerine önem verdiklerinden başlıca çabalan güneş ışınlarını tablolarına nakletmekti. Tabloları, tabiat görünümüne açık birer pencere gibi renk cümbüşleri içinde ışıldıyordu. Buna mukabil, hocaların başlıca tutkusu olan Empresyonizm'in artık sanat tarihine karışmış bir eğilim olduğunu öne süren gençler, en azından otuz yıldan beri Avrupa'da yayılı bulunan Kübizm ve Konstrüktivizm gibi eğilimlerin etkisi altındaydılar ve bu eğilimleri Türk resmine aşılacak amacını güdüyorlardı. Bu amaç, Müstakillerin kuruluşundan dört, beş yıl sonra, 1933'de «D Grubu» adını taşıyan toplulukla daha da gerçekleşmiş oldu.

D GRUBU

D harfi Latin alfabesinin dördüncüsüdür, bu grup da Türkiye'de kurulan sanat topluluklarının dördüncüsü. Bu satırların yazarı bundan ötürü o harfi gruba yakıştırmış, böylelikle isim babası olmuştu .

Beyoğlu Tüneli'ne giderken, sağda, eskiden Rus konsolosluğu olmuş olan yarım sütunlu, kurt, çirkin bir yapı vardır... İstanbullu bilir o yapıyı. Altında sıra sıra dükkânlar bulunur, kırtasiyeciler, kuyumcular, konfeksiyoncular... Bizi burada ilgilendiren yıl olan 1933'de bu dükkânların ilki «Mimoza» isimli bir şapka mağazasıydı. Daha doğrusu mağaza boşaltılmış, adı kalmıştı üstünde. Sergi yeri, galeri yoktu İstanbul'da o yıl, yılm tek sergisini hoca-

larımız ağustos ayında Galatasaray lisesinde açarlardı. Daha önce Müstakiller, sergilerini, ya halkevlerinde, veya boş buldukları herhangi bir yerde açardı. Ne var ki bu yer yokluğu «D Grubu»nu yıldırımamış, ilk sergisini yukarıda adını verdiğimiz eski şapkaçı dükkânında açmıştı. Bu dükkân küçüktü, bir de merdivenle çıkılan daracak bir balkon vardı.

«D Grubu»nun bu sergisinde dikkati çeken en belirli yön, genç ressamların sanat bilgisine, daha doğrusu tekniğe verdikleri önemdi. İlk bakışta aşırı, anlamsız gibi görünen modernist tablolar yanında, gençler, Avrupa atölyelerinde yapmış oldukları klasik etütler, bir de eski ressamlardan kop-yalar gösteriyorlardı. «Biz Avrupa'nın son akımlarını izliyoruz, çünkü çağ dışı kalmak istemiyoruz. Ama görüyorsunuz, klasik eğitimden, gerekli aşamalardan geçtik, şimdi gönlümüzce çalışabiliriz» demek istiyorlardı .

Gerek 1928'de kurulan «Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Birliği», gerekse 1933'ün «D Grubu» gibi sanat topluluklarının mânâsını, Atatürk devrimlerinin önemli birer gösterisi olarak bilmek gerekir. Sosyal ve kültürel gelişmemiz üstüne kitap yazan ilim adamları bu olaylar üzerinde yeterince durmadılar. Çünkü plastik sanatlar, memleketimizde çağımızda da ne anlaşılmış, ne de sevilmiştir.

1928-1933 yıllarında ortaya atılan genç topluluklar, Atatürk devrimlerine uyan bir resim ve heykel sanatının doğmasına yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Bu arada Refik Epikman, Cevad Dereli, Şeref Akdik, Hâle Âsaf, Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Cemal Tollu, Nurullah Berk, daha sonraları Bedri

Namık İsmail'in Harman isimli tablosu.

ve Eren Eyüboğlu, Sabri Berkel, Eşref Üren, Zeki Faik İzer gibi bir kaç İsmi sayabiliriz. Bu yazıların amacı, değerli sanatçıları birer birer tanıtmaktan çok, onları olaylarla birlikte ele almak. Burhan Toprak'ın müdürlüğü sırasında, 1940 yılından sonra İstanbul'a gelen Güzel Sanatlar Akademisi, Müstakiller ve «D Grubu»ndan sonra gelen ilgi çekici bir grubun doğmasına sahne oldu. «Yeniler» adıyla bir araya gelen Akademi öğrencilerinin en seçkinleri, Beyoğlu Gazeteciler Birliği'nde açtıkları ilk sergilerinde, yepyeni bir ruh taşıyan eserlerini sergilediler. Balıkçılar, kundura boyacıları, fırın önünde ekmek almak için kuyruğa giren yoksul kişiler, fabrika işçileri, genelev kadınları. Gençlerden bazısı, eskilere karşı açtıkları kampanyada, sert, atak davranıyor, öncekilerin Batılı sanatçılardan etkilenecek yaptıkları bir iki kopyayı asıllarıyla günlük gazetelerde teşhir ediyorlardı. Bu eylemler, zamanla, Türk plastik sanatlarına bir şeyler getirmiş olanların ne kişiliğini, ne de toplum içindeki eylemlerini, kazanmış oldukları yerleri sarsmamakla beraber, yersiz, gereksiz ikilikler, kinler, kavgalar doğuruyordu. Yersiz kavgaları aşındıran, yok eden zaman bunları da aşındırıp yok etti.

1947'den sonra yeni yetişenlerden Nuri İyem, Ferruh Başağa, Avni Arbaş, Selim Turan, Nejad Devrim ve daha başkaları, kimi Türkiye'de kalarak, kimi bir daha dönmeme-cesine Avrupa'ya giderek güzel başlayan çalışmalarını toplu halde sürdürmediler.

Artık tarih olan olaylardan, sanat tarihimize geçmiş sanatçılardan, sonra bugünlere temas etmek belki de erken. En doğru, en şaşmaz hâkim zamandır. Çağdaş sanat olaylarını eleştiren yargıların doğruluk veya yanlışlığı ancak belli bir zaman parçasından sonra anlaşılır.

PLASTİK SANATLAR BİBLİYOGRAFYASI

Minyatür çağlarından bugünlere Türkiye'de resim sanatını, bu sanatı yürütmüş olan topluluk ve kişileri ele alırken birçok değerli ismi unutarak değil, bile bile saymayarak — çünkü yazımız belli bir sayfa ölçüsü için—de kalmalıydı — bitirdiğimiz bu yazı dizisinin sonunda ressamlardan, heykeltıraşlardan söz eden, genellikle plastik sanatları inceleyen bazı kitapların kısa bir bibliyografyasını da eklemek gerekiyor. On, on beş yıl öncesine kıyasla hayli artmış olan sanat yayınları, bir yandan yabancı dil bilmeyen, dünya sanat olaylarını takip isteyen okurlara, bir yandan da Türk plastik sanatlarından haberi olmak isteyenlere yeter zenginlikte bir sanat kitaplığı kuracak rakama ulaşmış bu—lunuyor. Türkçe yayınlanmış sanat kitaplarını kuru bir bibliyografya listesi biçiminde değil, kısa yorumlarıyla, anlamlarını vererek saymayı daha uygun bulduk.

CELAL ESAT ARSEVEN

Celâl Esat Arseven, tereddütsüz, sanat

tarihimizin, tarihçiliğimizin kurucusu, babası. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından olan beş ciltlik «Sanat Ansiklopedisini» hemen hemen tek başına, yardımcısız yazmayı başarmıştı. Tarih öncesi çağlardan bugünlere, bütün sanat dallarını geniş, doyurucu bir panorama hâlinde derleyen bu âbidevî ansiklopedinin, eğer tükenmemişse, sanat kültürünü arttırmak isteyen her aydının kitaplığında bulunması gerekir. Celâl Esat Arseven'in bundan başka değerli bir eseri daha var: «Türk Sanatı Tarihi». Başlangıcından bugüne kadar Türk sanatının klasik ve modern dönemlerini ele alan, fasikül hâlinde bir kaç cilt olarak yayınlanan bu eser, araştırmacılar için zengin bir bilgi kaynağıdır.

SUUT KEMAL

Ankara Üniversitesi sanat tarihi profesörü Suut Kemal Yetkin, çalışmalarının büyük bir bölümünü plastik sanatlara ayırdı. «Sanat Meseleleri» (1945), «Leonardo da Vinci'nin Sanatı» (1945), «Büyük Ressamlar» (1955) gibi eserleri yanında 1970'de Paris'te basılan «L'ancienne Peinture Turque» (Eski Türk Ressamlığı) adlı bir eseri daha var. Yetkin, bu Fransızca kitabında, XII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar beliren resim akımlarını, belli başlı ressamları inceler. Eski Türk minyatürü üstüne kesin bilgiler edinmek isteyenlere çok faydalı bir kitap.

İstanbul Üniversitesi sanat tarihi profesörü Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun «Avrupa Sanatı ve Problemleri» (1946), «Avrupa Sanatında Gerçek Duygusu» (1953), «Fâtih Albümüne Bir Bakış» (S. Eyüboğlu ile, 1946), İş Bankası kültür yayınlarından «İslâm'da Resim» (1973) gibi değerli çalışmaları var.

Ressam ve yazar Adnan Turânî, yine İş Bankası yayınlarından olarak, 614 büyük sayfalık, bol resimli bir «Dünya Sanat Tarihi» (1971) yazdı.

Milliyet gazetesinin Sanat Kitapları Dizisi'n-den üç eseri burada hatırlatmak gerekir. Halil Edhem'in «Elvâh-ı Nakşîye Koleksiyonu» adıyla 1924'de eski harflerle yayınladığı kitap, Gültekin Elibal tarafından bugünkü dile aktarılarak renkli planşlarla tekrar yayınlandı. Okuyucu, bu kitapta, Batı tekniğindeki Türk ressamlığıyla ilgili çalışmalar üstüne teferruatlı bilgiler bulacaktı. İkinci kitap, Nurullah Berk ve Orhan Koloğlu'nun yazdıkları, ressam Fikret Müailânın hayatı ve sanat kişiliği üstüne bir inceleme. Orhan Koloğlu, Paris'te bir Bohem hayatı sürmüş olan bu derbeder ressamın serüvenlerini anlatır. Nurullah Berk de sanatçı olarak karakterini, Türk resim dünyasına getirdiklerini inceler. Usta fotoğrafçı Ara Güler'in çektiği on altı kadar renkli diapositifin süslediği bu kitap, Fikret Muallâ üstüne bugüne kadar yazılanların en çekicisidir. Milliyet Gazetesi Sanat Kitapları Dizisi'nin üçüncü kitabı Osman Öndeş'in «İstanbul Âşığı Ressam Preziosi» adh incelemesi. Bilindiği gibi, Malta-

lı olan Amedeo Preziosi, 1851'de İstanbul'a gelmiş, 1872 ye kadar burada yaşamış, burada ölmüştü.

Yine İş Bankası, 1973 yılında yayınladığı yedi ciltlik kültür dizisinin ikinci kitabını çağdaş plastik sanatlarımıza ayırdı. «Elli Yılda Türk Resim ve Heykeli» adlı bu kitabın resim bölümünü Nurullah Berk, heykel bölümünü Hüseyin Gezer yazdılar. 1923'den bugüne yetişmiş olan sanatçıların eserlerini bol resimlerle tanıtan bu kitap, modern sanatımızın etrafıca bir tarihidir.

Gültekin Elibal'ın yazdığı «Atatürk ve Resim-Heykel», adı geçen serinin bir kitabı olmakla beraber niteliği ayrıdır. Türk ve yabancı ressam ve heykeltıraşların Atatürk'ü konu alarak meydana getirdikleri resim, desen, kroki, büst, figür ve anıtları bir araya toplayan bu kitap, bir bakıma, Atatürk ikonografyası'dır.

TÜRKLER'DE DİNİ RESİM

Bu arada, Akbank yayınlarından, Nurullah Berk'in yazdığı «Resim ve Heykel Müzesi»ni de hatırlatmak gerekir. Baştan aşağıya renkli resimlerle süslenen bu kitap, Beşiktaş'taki müzenin, kuruluş tarihi olan 1937'den bugüne barındırdığı resim ve heykelleri inceleyen bir kılavuz, ama aynı zamanda plastik sanatlarımızın kısa bir tarihidir.

Ressam ve yazar Malik Aksel'in yazılı eserleri sanat bibliyografyamızın kayda değer, ilgi çekici deneme ve araştırmalarıdır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, 1960'da basılan «Anadolu Halk Resimleri», bir yandan folklorik, bir yandan da «naif» (safdil) resmimizin kusursuz bir tarihçesi, bir incelemesi. Elif Kitabevi 1967'de Aksel'in «Türkler'de Dinî Resimler» kitabını yayınladı. Müslümanlık «tasvir» ve «suret»i yasakladığından dinî resim sözü garip gelebilir.

YAZI RESİMLER

Yazma kitapların içinde yüzyıllar boyunca saklı durmuş olan eski resim-minyatür yanında dinî resim adı verilen şeyler, aslında, yarı yazı, yarı resimdir. Daha doğrusu yazıyla yapılan resimlerdir. Bugün de bazı dükkânlarda, Sahhaflar Çarşısı'nda görülebilen bu resimler, çağdaş modern sanatın akımlarına yaklaşıp nitelikte. Aslanlar, kuşlar, leylekler, yelkenliler, camiler, ibrik, vazo ve çiçekler, esrarlı görünüşlü insan yüzleri, kılıç ve kalkanlar hattat-ressamların sık sık ele aldıkları konulardı. Rufaîliğin, Bektaşîliğin, Mevlevîliğin bir bakıma senbolü olan bu esrarlı resimler, Malik Aksel'in incelemesinde birer birer çözüyor.

1930 Kuşağı Ressamları

Ali Avni Çelebi, Hakkı Anlı, Sabri Berkel, Şefik Bursalı, Cevat Dereli, Bedia Güler, Melahat Ekinci Evinsel, Zeki Faik İzer, Edip Hakkı Köseoğlu, Zühtü Müridoğlu, Fahrünisa Zeid.

A painting of a man in a white turban and red coat, looking to the right. The man has a mustache and is wearing a dark, patterned garment under the red coat. The background is dark and textured.

Kanuni

Macaristan

ve

Avusturya'da

Tahsin Tunali

Hayat Tarih Mecmuası. Mart 1971, Sayı:2, S: 18-21

10 Mayıs 1529'da Sultan Süleyman, sefer-i hümayûnuna çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldı. Ordunun ağırlıklara 22000 deve ve on binlerce katır taşıyordu. Öylesine yel götürmez bir orduydü. Elbette Szapolya Yanoş'u, Macaristan'da Erdel'e kovan Charles-Öuint'in kardeşi Ferdinand'ı, Budin'den çıkaracaktı.

18 Ağustos'ta padişah tuğları Mohi sahrasına dikilmişti. Üç yıl önce Sultan Süleyman'ın emsalsiz bir zafer kazandığı sahraya. Otağ-ı hümayûn, yine Türk Tepesi'ne kurulmuştu.

Ertesi gün, 6000 Macar atlı ile hükümdarı olan Büyük Türk Hâkanına yüksek saygılarını bildirmek için gelen Kral Yanoş, huzûr-u hümayûna almdı.

Sultan Süleyman, doğal olarak hükümdarı ayakta karşıladı. El öptürdü. Altın tahtının önüne yine altından iki sandalye konmuştu. Birine Kral Yanoş oturdu, diğerine Vezîr-i âzam Makbul İbrahim Paşa. Cihan Padişahı:

— Kasavet çekmen! diye Yanoş'u teselli etti; elbette Fernandoş Kral'ı Budin den kovmamız mukarrerdir. Üngürüs tacı için de endişe etmen! Akıncılarım tacı bulup size getireceklerdir!

Kral Yanoş, minnetle el öptü. Huzurdan çıktı. Sirtına arka arkaya dört hil'at giydirildi. Bunun Türkler'ce pek büyük teveccüh alâmeti olduğunu bilen Kral, tekrar Otağ-ı hümayûna girdi. El öpüp teşekkür etti. Bu defaki çıkışında, mücevher koşumlara boğulmuş emsalsiz bir at hediye edildi.

Kanunî'nin bahsettiği Macar tacı neydi?

Bu tac, Macar milletince en mukaddes nesne olarak tanınıyordu. Macarlar, beş yüz yıldan beri, bu tacı giymeyen bir prensi asla kralları olarak tanımazlardı.

Taç, iç içe geçirilmiş iki çenberden yapılmıştı. Biri bir Türk hanedanı olan Arpadlar'a, Hıristiyan dinini kabul ettikten sonra Papa tarafından armağan edilmişti. Diğerisi ise, tam 73 yıl sonra, 1073'te, Bizans imparatoru VII. Mihail Dukas tarafından hediye edilen bir altın çelenkti.

Meşru Macar kralı olmak için çırpınan Kral Ferdinand, bu tacı casusları vasıtasıyla çaldırmıştı. Tacın çalındığı derhal Türk makamlarına bildirildi. Akıncı başbuğlarından Bosna eyaletinin İzvornik sancak beyi Küçük Balı Bey, casusların peşine düştü. Kah-

redici bir yarışma başladı. Avusturya topraklarına erişip, canlarını ve ganimetlerini kurtarmak isteyen casuslar, atlarını çatlatırcasma sürüyörlardı.

Ancak Türk atları daha başarılı oldu. 20 Ağustos sabahı Balı Bey, Viyana yolunda casusları çevirdi. Tacı aldı. Ferdinand'ın hırsızlarını tevkif ettirdi.

4 Eylül'de Macarlar'ın «Korona» dedikleri tac, Kanunî'ye sunuldu. Kendisi için değer-siz olan bu nesneyi birkaç saniye seyreden Türk hükümdarı:

— Al, diye silâhdâr ağaya verdi; Kral Yanoş'a yolla!

Kanunî, Alman ordusunu yakalamak istiyordu. Ancak bu ordu, Almanya'nın derinliklerine sinmişti. Mohaç'ın hâtırası daha pek tazeydi. İkinci bir Mohaç, en az

Avusturya'yı Osmanlı hâkimiyetine sokardı.

3 Eylül'de Kanunî, Budapeşte surlarının önüne geldi. Türkler'in «Budın» dedikleri pek sevimli şehrin önüne. Şehir, iki yıldan beri Ferdinand'ın Almanlar'ı tarafından işgal ediliyordu. Kuşatma başladı.

O gün Türk ordusunun çevresinde dolaşan bir Alman yakalandı. İbrahim Paşa'nın huzuruna getirildi. Vezîr-i âzam Hazretleri, Hırvatça olarak:

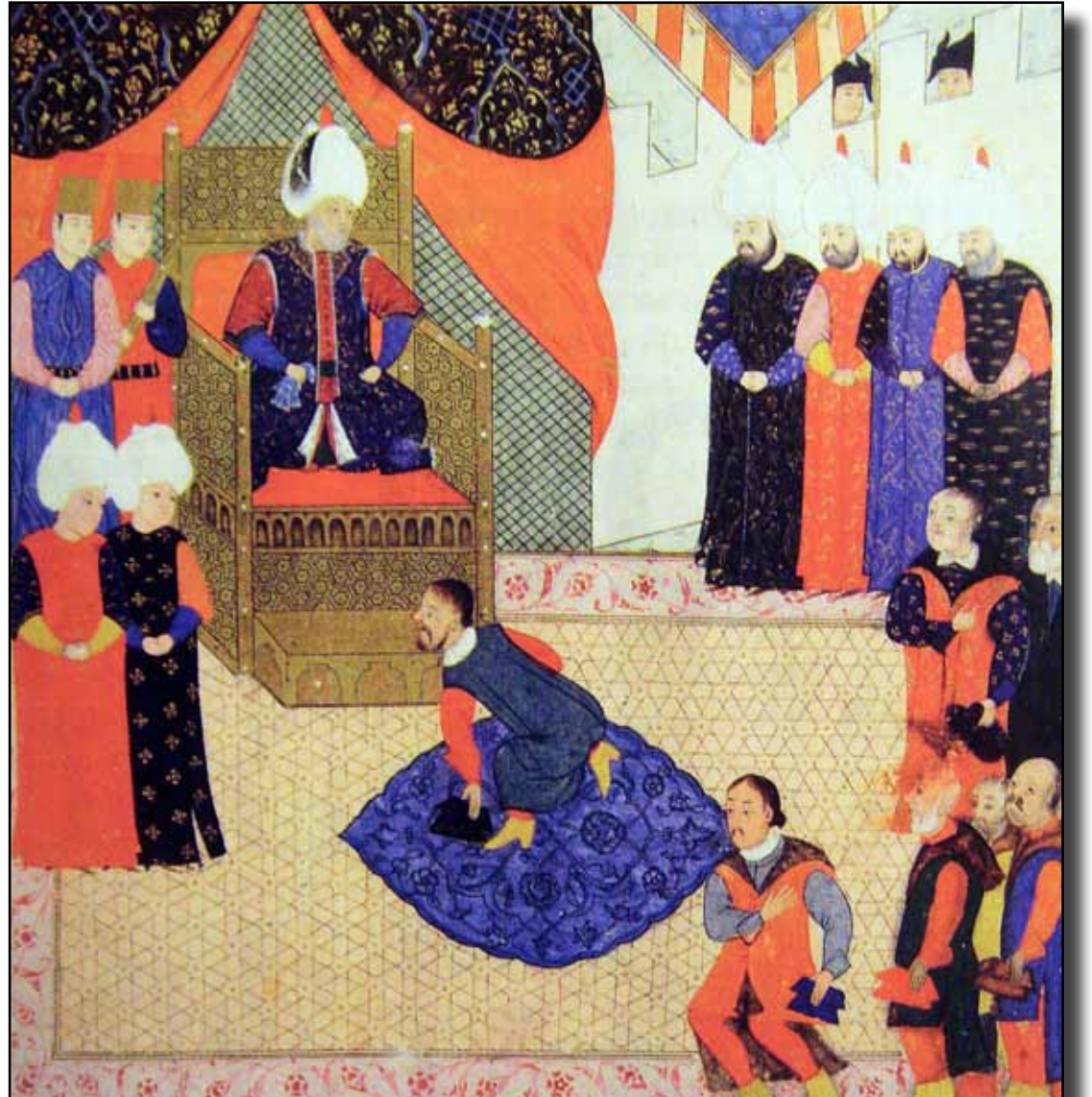
— Sen kimsin? dedi.

— Kralım Ferdinand'ın âciz subayıyım efendimiz!

— Demek casussun! Ne araştırmak istersin?

— Ordunuz hakkında bilgi toplamak, için emir aldım.

— Var istediğin bilgiyi topl! Sonra emir

Macar sefiri Kanunî'nin huzurunda.

Kanuni Rodos'u fethederken.

zabitine döndü:

— Bu adama görmek istediği her şeyi gösteriniz!

Öyle yapıldı. Casusa Türk ordusunun bütün birlikleri gösterildi, imparatoru Charles-Quint'i yeryüzüne gelmiş en kudretli hükümdar sanan Alman subayının, Türk ordusunun ihtişam ve kudretini görünce dili tutuldu. Tekrar Vezîr-i âzamin huzuruna getirildi. İbrahim Paşa:

— Var imdi, dedi; gördüğün kralına anlat!

Casus serbest bırakıldı. Kralını görmek üzere Viyana'ya can attı. Ancak Ferdinand'ı burada bulamadı. Charles-Quint'in kardeşi, Almanya imparatorluğunun taht şehrinde kaçmıştı!

Almanlar, Türkler'e ancak 5 gün karşı koyabildiler. 8 Eylül'de Budin kalesini teslim ettiler. Anlaşma şartlarına göre ellerini, kollarını sallayıp Avusturya'ya gittiler.

İki gün sonra 10 Eylül'de Boadan (Moldavya) voyvodası V. Petru Rareş geldi. İbrahim Paşa'nın elini öptü. 12 Eylül'de Kanunî, Budin'in fethi için tebrikleri kabul etti. Ordusunun geçit resmini seyretti.

14 Eylül'de Kral Yanoş, Budin sarayına geldi. Türk subayları kralı karşıladılar. Merasim salonuna getirip Macar krallarının tahtına oturttular. Yeniçeri Segbanbaşı, Korona'yı eline aldı:

— Pâdşâh-ı Cihan Hazretleri, dedi; Macaristan'ı sana ihsan etti, mübarek ola!

Korona'yı Yanoş'un başına koydu. Teşrifatta sancak beyine eşit ve yeniçerilerin

üçüncü kumandanı olan seymenlerbaşının Avrupa'nın en büyük ve en eski devletlerinden birinin kralına taç giydirmesi, Türk tarihinin unutulmaz hadiselerinden biri olarak kaldı:

***Yine de kaydı coşdu dağların taşı
Akıtdım gözümde kan ile yaşı
Alınca şîşaneyi Seymenlerbaşı
Bize mesken oldu Urûmelleri
Arpalıkdır bize servi köyleri***

Akıncılar, Rumeli türkûleri söyleyerek Avusturya'ya girmişlerdi. Semendire sancak beyi Yahya Paşazade Mehmed Bey "ki Mohaç kahramanı Balı Bey'in kardeşiydi" Bruck kasabasına geldi. Viyana'nın 15 kilometre güney-doğusunda bir banliyösüydü. Alman ordusunu karşıladı ve 22 Eylül'de birkaç saat içinde imha etti. Başkumandan Christopher von Zedlitz, 6 generaliyle beraber esir edildi.

Bu sırada Kanunî, Avusturya'ya ayak basmıştı. 27 Eylül'de Türkler, «Beç» dedikleri Viyana'ya erişti. Akıncılar, Almanya'nın dört bir tarafına yayılmışlardı. Alman şehir, kasaba ve köyleri, akıncıların türkû, nâra, kılıç şakırtısı ve at kişnemeleriyle inliyordu:

***Alişimin kaşları kaare
Sen açdın sineme yâre
Bulamadım derdime çâre
Görmedin mi âh civan Alişimi
Tuna boyunda
Görmedin mi âh arslan Alişimi***

***Tuna boyunda
Evleri var hâne hâne
Benleri var tane tane
Saramadım kaane kaane
Görmedin mi âh civan Alişimi
Tuna boyunda
Görmedin mi âh arslan Alişimi
Tuna boyunda***

Kral Ferdinand, Viyana'nın 150 kilometre batısında Linz şehrine çekilmişti. Kralın, imparatorluk taht şehrinin alelacele boşaltıp çekilmesi, savunmasını üzerine almayıp kelimenin tam anlamıyla kaçması, Almanya'yı bir uçtan bir uca sarstı, yürekleri titretti. Viyana'yı, 71 yaşında kahraman ve tecrübeli bir asker, Kont Nicolas von Salnı savunacaktı. Yardımcı olarak yanına Mareşal Wilhelm von Rogendorf verildi. Şehrin koruyucuları arasında Albay Johann von Purgstall da vardı, iki yüzyıl sonra, en iyi Osmanlı tarihini yazacak olan Baron Hammer von Purgstall'ın atası.

Sivil halk şehirden çıkarıldı. Çıkmak istemeyenler zorla evlerinden ve surlardan dışarı atıldı. Viyanalılar, beş biner kişilik kafiler hâlinde batıya gönderildi. Fakat akıncılar, bu kafilerden birkaçını ele geçirip, binlerce zavallıyı esir aldılar. Charles-Quint, Sultan Süleyman'ın yokluğunda Budin'i işgal ettirmeyi pahalıya ödüyordu.

Kral Ferdinand, Fransa kralı I. François'ya karşı parlak zaferler kazanmış ihtiyar Salm Kontu'na haklı olarak güveniyordu. Almanya imparatorluk orduları başkumandanı Bavyera dukası Prens Philipp de büyük kuvvetlerle şehre gelip burçları tuttu.

Bu durumda Viyana'nın düşmesi ümidi zayıftı. Zira, ağır muhasara topları Budin'de bırakılmıştı. Mevsim de ilerlemiş, yağmur ve soğuklar başlamıştı. Halbuki o zamanın imkânlarına göre böylesine kudretli bir kale, Türk ordusu karşısında bile iki ay dayanabilirdi.

Alman askerleri, şehirde boş buldukları evleri yağma ederlerken, imparator Charles-Quint'i korku almıştı. Kardeşi Ferdinand'dan aldığı mektupta «Süleyman, Ren nehrini kendine zafer durağı yapınca kadar kılıcını kınına sokmayacaktır» denmesi, telâşını arttırdı. Buna rağmen Viyana'ya güveniyordu. Büyük sonbahar yağmurları, hele kar başladı mı, o zamana kadar dayanabildiği takdirde, şehir kurtulmuş demektir. Çünkü kışın kuşatma savaşı yapılmazdı.

Avusturya ve Bohemya'da eli silâh tutan bütün erkekler zorla askere alındı. Bu derme çatma kuvvetler, hayatlarını savaş meydanlarında geçirmiş Türk akıncıları tarafından birkaç dakikada darmadağın ediliyorlardı. Viyana'da birkaç aylık erzak ve cephane vardı. Salm Kontu, Türk ordusunu gördükten sonra, bir ay muhakkak, iki ay muhtemelen dayanabileceğini; bildirdi. Ferdinand sevindi. Çünkü iki ay sonrası 27 Kasım'dı ki, çoktan kar düşmüş olurdu. Kanunî'nin kale ve kuşatma savaşında aske-

Aylık Tarih

rini kırdırmaktan hoşlanmadığını biliyordu.

Otağ-ı hümâyûn, surların iki bin metre ötesinde Kaiser Ebersdorf'a kuruldu. Otağı, 500 asker muhafaza ediyordu. İbrahim Paşa, kıyafet değiştirip, surlara kadar sokuldu; bizzat keşif yaptı.

Sultan Süleyman, 17 günlük bir muhasarayı kâfi gördü. Kalede hafif toplarla büyük gedikler açamamıştı. 14 Ekim'de kuşatmanın kaldırılmasını emretti, İbrahim Paşa itiraz ettiyse de dinlemedi:

— Bu kal'ayı almak için sefere çıkmadık, dedi; maksat, Budin'i istirdat idi, o da hâsıl oldu! Kar düşmeye başladı. Ordumu Nemçe ve Üngürûs bataklıklarına mı düşürüyüm istersin?

Bir Türk gülləsi, Salm Kontu'na isabet etmiş, Viyana'nın kahraman koruyucusu şeref meydanında can vermişti. Şehrin daha iki, hafta ancak dayanacağı hesaplandı. Ancak Sultan Süleyman bu hesaba da itibar etmedi. Çünkü Charles-Quint, toplayabildiği bütün kuvvetleri Linz'e yığmıştı. Türkler, Viyana'yı alıp şehirde bir miktar kuvvet bırakınca, büyük Türk ordusu çekildikten sonra şehri ablukaya alacak, zorla değilse, açlıktan teslim zorlayacaktı.

Bu seferde 14000 Türk askeri şehit olmuş veya ağır yaralanıp kışlaklara gönderilmişti. Almanya ise perişan edilmişti. Kanunî, akıncı beylerini topladı. Orduyu Hümâyûn çekilirken Almanlar'ın rahatsız edememesi için Almanya'yı altüst etmelerini emretti.

Öyle de yapıldı. Bu, Osmanlı tarihinin en büyük akını oldu. 17 Ekim'de Viyana önünde askerine geçit resmi yaptıran Sultan Süleyman, aldıkları ağır ganimetler dışında 250.000 altın bahşiş dağıttı. Mütevazı

Türk neferleri bile, yurda zengin olarak dönüyorlardı.

9 günde Budin'e gelindi. Sultan Süleyman, Kral Yanoş'u çağırdı. Macaristan'ı iyi muhafaza etmesi için emir verdi. 16

Akma Tuna akma ben bir derdliyim Yâr peşinde gezer kara bahtlıyım

Bohemya, Bavyera, Silezya, Moravya, Avusturya, Slovenya baştan başa çığnendi.

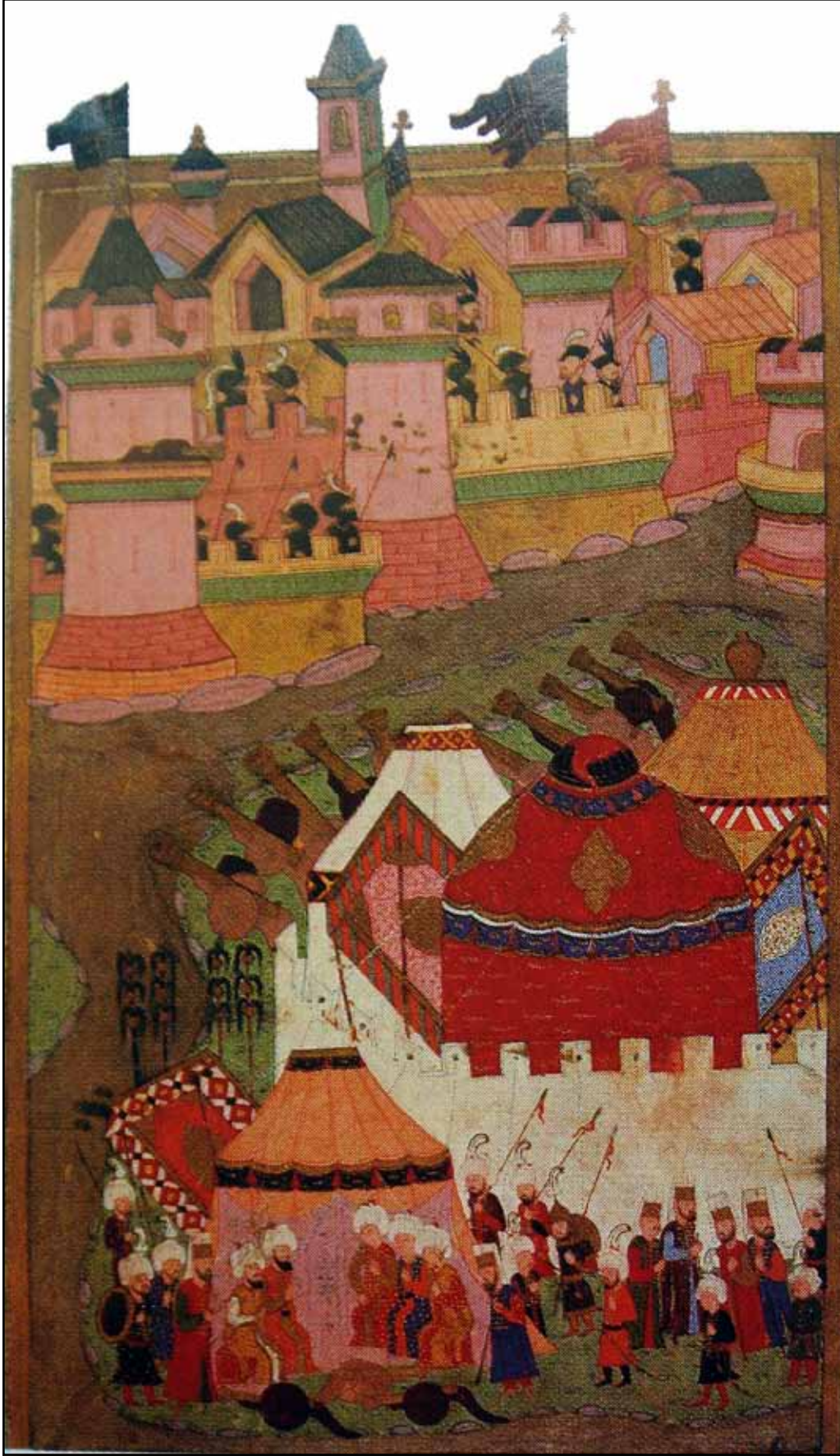
Almanlar'ın «sakman» dedikleri akıncıların Çekoslovakya'yı tarayan kolordusuna Yahya Paşazâde Mehmed Bey kumanda ediyordu ki, Sultan Süleyman'ın halasının oğlu idi. Avusturya'ya dalan kolordunun başında da Malkoçoğlu Kasım Bey vardı. Mehmed Bey, Bavyera'nın merkezi Regensburg ile Moravya'nın merkezi Brunn'u fiilen zaptetti.

Diğer bir kol, Avusturya'yı doğudan batıya doğru baştan başa geçti, İsviçre'ye girdi. Leichtenstein prensliğinin merkezi olan Vaduz şatosunu aldı. Prens'in oğlunu esir etti. Ren nehrine erişildi.

15 Kasım'da Avusturya'nın Viyana'dan sonra en büyük şehri olan Graz işgal edildi. 5 gün bu şehirde kalan akıncılar, güneye indiler. Slovenya'nın ikinci büyük şehri olan Maribor'a girdiler, İsviçre'nin Appenzell kantonunun altını üstüne getirildiği sırada Malkoçoğlu Kasım Bey, 16.000 akıncı ile Enns ırmağını batıya doğru atladı. Steyr şehrini aldı. Linz'e korkunç şekilde yaklaştı. Linz'de bulunan Kral Ferdinand ve Alman imparatorluğunun bütün ileri gelenleri birkaç gün, hayatlarının en dehşetli anlarını yaşadılar.

İşte Türk tarihçilerinin «İspanya Kralı Karlos'a Karşı Almanya Sefer-i Hümâyûnu» dedikleri büyük sefer bu şekilde bitti, Charles-Quint dize gelmişti. Fransa'yı ve

Macaristan'ı yutmayı artık aklının köşesinden geçirmiyordu. Kendi öz topraklarının derdine düşmüştü.

Viyana kuşatması.

Aralık'ta Ordu-yu Hümâyûn, İstanbul'da idi. 4. sefer-i hümâyûn 7 ay ve 7 gün sürmüştü.

Bu sefer sırasında, 1529 yaz ve sonbaharında akıncılar. Orta Avrupa'da at koşuturup durdular. Estergon'dan Tuna'yı atlayıp Slovakya'ya getiler:

***Estergon kal'ası Subaşı durak
Kemirir gönlümü bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde yâr ondan irak***

Osmanlı' devrinde

Solak Yeniçeri

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veyssel Gülerüz

Solak

Solaklar başlarına bir buçuk karış irtifaında dökme yıldızlı ve ön tarafı servi şeklinde yeşil sorguclu bir «tas» ve arkalarına saçaklı entari ve bunun üstüne «dolama» tarzında «haf-tan» ve bacaklarına kırmızı çakşır ve ayaklarına çakşıra dikilmiş sarı mest ve bunun üstüne sarı çizme giyer ve bellerine yıldızlı som kemer bağlayıp ve bu kemere gümüş kabzalı uzun bir kama sokar ve ellerinde derviş teberine müşabe bir silah taşırlar idi.

Solaklar hazar ve seferde müluk-u osmaniyeinin muhafaza-i nefislerine memuren piyade olarak iki tarafında gider ve seferde tehlikeli mahallerden mürur esnasında zat-ı şahane neye mansus atın dizgininden tutarak muhafaza-i nefis-i padişahiye itina eylerler idi.

Merkumlar cümleten yüz kişiden ibaret olup yeniçeri ocağının (60) ve (61) ve (63) ve (64) üncü cemaat ortalarından alındıkları cihetle mezkur ortalara dahi «solak» namı verilir idi.

Yeniçeri ocağı lağv edildikten sonra solakların kıyafeti tebdil olunarak başlarına kadifeli ve çene kordonlu kalpak giydirilib kalpağın üstüne muhtelif renkte uzun ve enli tokalar takılmış ve arkalarına gayet müzeyyen setre ve pantolon giydirilmişdir.

Solak Yeniçeri

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif
Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Saat Kulesi

Müslümanlara ve dindarlara sahip çıkan, Allahın gölgesi padişah cenaplarının mübarek Hamidiye Camii bahçesinin büyük kapısı yanındaki kulenin içeri üç kütüphaneye sahip olup dışı Marsıyla tomruğu denilen ve tuğladan inşa edilerek Berlin beyaz rengi ile boyanmış ve alaturka ve alafranga saatler ve hava ölçücü ve sıcaklık ölçücü, bir paratoner ve bir de rüzgar ölçücü ile donatılmıştır.

Bu kulenin alet bölümünün yüksekliği 5 metre 40 santim ve ikincisinin 5 metre ve üçüncüsünün 4 metre 80 santim olup saatlerin yerleşik bulunduğu yerlerin yüksekliği de 4 metredir.

Kulenin üst tarafına ulaşmak için yapılan döner merdiven dışbudak ağacından yapılmış olup alt katında cevizden yapılmış güzel dolaplar dikkati çekmektedir. Kulenin dört bir çevresinde altın suyu ile işlenmiş olan dört kıta tarih aşağıdadır:

Birinci yüzünde:

Şehinşâh-ı cihân Abdülhamid Hân eyledi inşâ

Mükemmel kule-i sa'at bu mebnâ-ı ref'i üzere

Temâşâ eyleyüb târihini yazdı kulu Muhtar

Yapıldı kule-i sa'at bu nev tarz-ı bedîd üzere

1308

Anlamı:

Cihanın şahlar şâhı Abdülhamid Han inşa etti

Bu yüce yer üzerine mükemmel saat kulesini

Seyredip tarihini yazdı kulu Muhtar

Güzel, yeni tarzda bu saat kulesini yaptı

1890

İkinci yüzünde:

Olur her sa'at mesmûd-u ahdinde Hamid Hân'ın

Tanîn-i erdâz-ı âzâz cihân evâze-i şevket
Bu meykât-i bedbîn yazdı târihin dedi
Muhtar

Yapıldı tarz-ı âlîde müsennî Kule-i sa'at
Anlamı:

Olur her saat Hamid Han'ın vadettiği
himmetiyle

Bir ölçü çınlaması ile cihanda azametini
arttıran

Zaman bedbini Muhtar yazdı tarihini
Üstün bir tarzda iki katlı saat kulesi yapıldı

Üçüncü yüzünde:

Tarz-ı âlî-yi şehinşâh-ı vâlâ bu kulede
Oldu mîzân-ı hasa hikmet-i nümâ-yı ittîla'

Nakş olmuş tâkına Muhtar bu târih tâm
Kule-i sa'at-i nüvaz-ı nigâh mîzân-ül
harâre

1308

Anlamı:

Üstün tarzda, yüce şahlar şâhı bu kulede
Hava ölçüsü ve fiziksel durumunu bildirdi
Muhtar'ın bu tarihi tam olarak üzerine işlenmiş

Saat kulesi sıcaklık durumunu gösterir
1890

Dördüncü yüzünde:

Hâkân-ı kevş-i bahş-ı dîn yapıdı bu sa'at
kulesin

Âlâ-en içün İslâma heb evkad-ü hems
ta'at

Târihine Muhtar eder ehl-i temâşâ ser fer-
ve

Sultan Hamid etdi binâ bu cilvegâha sa'at
1308

Anlamı:

Bu saat kulesini dine kuvvet veren hakan
yaptı

İslama göstermek için hep beş vakit namazı

Muntar tarihini onu seyrederken söyledi

Beşiktaş, Sinan Paşa Camii.

Aylık Tarih

Sultan Hamid bu güzel görünen yere saat yaptırdı
1890

Kılıç Ali Paşa

Beşiktaş civarında bulunan bu yerde Tophane'de bulunan câminin sahibi olan meşhur kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın hayır eseri olan câmi vardır. Bu câmi, Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretlerinin damadı İbrâhim Paşa'nın aracılığıyla yenilenerek inşa olunmuştur.

Arap İskeleyi Mescidi

Bu mescidi yaptıran Tekerlek Mustafa Efendi'dir. Bu kişi mescidinin mihrabı önünde gömülüdür. Yakınında zeminden yüksek bir okulu vardır. Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretleri bir kez yanlışlıkla bu mescidde Cuma namazını kılmış ve padişahın isteği üzerine hemen bir minâre yapılıp ve müezin mahfilinin çevresine de bir kafes eklenerek hünkar mahfili de eklenmiştir. Bir süre sonra mescid tamir edilerek yenilenmiştir. 1748'de Çinili Köşk de tamir ve süslenmiş ve çevresine aşağıdaki beyitler işlenmiştir:

*Nîmetâ kasr-ı kelâm ile kasûrun zâhir
Nâzımın olursa da reşk-ü âver ibn-i ibâd
Yeminle Zîver birûc-u şûruf ve şevket ede
Mühr-ü zaniyle bu nev kasr-ı ebed rab-
bı îbâd
Sâye-i endâz olub ikbâl-ü sa'adette
müdâm
Ola ol pâdişâhın zevk-ü sefâsı müzoâd
Minder-i ceddar iki târih bu beyt-ı pâkî
Mısrâ'ını biri biririne edince imdâd
Cây-ı nevdîr ola şevk-ü âver Sultan Ah-
med
Bî behâ kasr-ı Beşiktaş hümâyun-u âbâd
1161*

Anlamı:

*Ey Nimet kısa söz ile kusurun görülür
Manzumen olsa da kulları kıskandıran
Yeminle süslü kapı yücelik ve büyüklük ey-
lesin
Mührüyle bu yeni kasır sonsuza kadar şen
olsun
Atıcılığı sayesinde talih ve saadeti devam
etsin
O padişahın zevk ve sefası artsın
Minder kenarında iki tarih bir beyit ani-
den çıktı
Mısrasının biri diğerine edince yardım
Neşe veren yeni mekândır Sultan Ahmed
Hümâyun-âbâd Beşiktaş'ın zarif kasrıdır
1748*

Beşiktaş kasrının yapımının tarihi şudur:

*Nazm-ı âsa bu kasr bî-kusurun bize
târihin*

*Dedi me'vâ-yı bu el-feth-i cihân Sultan
Ahmed'dir
1090*

Anlamı:

*Aşağıdaki mısra kasrın, bize kusursuz ta-
rihini verir
Dedi bu yere cihan fâtihi Sultan
Ahmed'dir
1679*

Sinan Paşa

Bu yerde kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın yaptırmış olduğu mescit vardır. Mescidin minberini Çömlekçizâde Mehmed Efendi koydurmuştur. Civarında bulunan okul Kösem Vâlîde olarak tanınan Mahpeyker Sultan hazretlerinin hayır eseridir. Yapımına [Ginâ (zenginlik) 1641] sözü ile tarih düşülmüştür. Bundan başka Hanım Kadın isminde bir hayır sahibinin de bir mescidi vardı. O kişinin ölümüne [vefât-ı mevt (ölüp ahrette göçtü) 1584] tamlaması ile tarih düşülmüştür. Günümüzde mescit mevcut değildir. Civarında Mısır tüccarından Eğribozlu Hacı Anmed Ağa tarafından zeminden yüksek olarak yapılmış bir okul vardır.

Gazâlî Mescidi

Beşiktaş çevresi civarında olan bu mescidin yapımcısı Gazâlî cemaatinden Deli Birâder adıyla tanınan Bursa'lı Mehmed Efendi'dir ki zarif şairlerden biri olup bu isim ile tanınmış olan kişinin söylemiş olduğu şu beyitdir:
*Mecnûn ki bâlâ-destini gest etdi ser-â-ser
Gamhâneme geldi dedi hâlin ne birâder*
Anlamı:
*Mecnun ki bu koca sahrayı baştan başa
dolaştı
Gam evime geldi, nedir bu halin birâder*

Mağniya'da iken Sultan Bayezid Han'ın oğlu Sultan Korkut hazretlerinin nedimelerinden imiş. "Delfî'-ül-gâmım ve Râfi'-ül-sâmım" risâlesini bu şehzade için düzenlemiştir. Geyikli Baba dergâhına şeyh olduğunda aşağıdaki bu beyti söylemiştir.

*Hayâ-i çeşm-ü âhûlarla her bâr
Geyikli Baba'ya döndük sihî yâr*
Anlamı:
*Dilber gözlerinin hayaliyle her hüznünle
Geyikli Baba'ya döndük doğrudan yar*

Seferî Hisar ve Akşehir kadı vekilliğinde de bulunmuş ve sonra kafiye-
li sözler söyleyerek padişah vakfından aylık olarak bin akçe maaş ile geçinmiş ve Beşiktaş'da bir zaviye ve bir hamam yaptırmıştır. O arada bu,
*Çünkü mîr-i mecrâdan oldu
Bîgâne bu yer kırk emirâna*

Anlamı:

*Çünkü önemli su yolu oldu
İlgisiz, kırk emire kalmış bu yer*
kasidesini yazarak vezîr-i âzam olan İbrâhim Paşa aracılığıyla Sultan Süleyman Han hazretlerinden ve divan üyelerinin tümünden bahşişler almış ve hatta Edirne yakınında köprü yaptırmakta olan Mustafa Paşa bahşişini vermezden önce öldüğünden diğerleri on bin akçe ödemişlerdir. Sonra bu köprü'nün bitiminde bir tarih yazıp, paşanın muhterem hanımları Sultan hazretlerine söylediği tarih aşağıdadır:
*Bildi merhum Mustafa Paşa
Geçürir fil-hakika bu dünya
Yapdı bir köprü harc edib vârin
Ede tâ kim bi ma'nâyâ îmâ
Dahî köprü temâm olmadan
Etdi âna hücum seyl-ü fenâ
Geçdi merhum dediler târih
Köprüden geçdi Mustafa Paşa*
Anlamı:
*Merhum Mustafa Paşa bildi
Aslında bu Dünya köprüsüdür
Varlığını harca yapıp yaptı bir köprü
Ki herkes bu manayı anlansın
Daha köprü tamamlanmadan
Ona şiddetli hastalık geldi
Geçti, merhum oldu tarihini dediler
Köprüden geçti Mustafa Paşa*

Bu şeyh, zaviyesini Ateş isimli bir derişe bırakarak kendisi hacca gidip kâh Mekke-i Mükerrreme'de ve kâh Medîne-i Münevverede dinlenerek vakit geçirmiş ve Kâbe-i Muazzama'da da bir mescit ile bir de güzel bahçe yaptırarak şu tarihi söylemiştir:

*Be-tevfik el-hay ayn-ı benâre
Bakardım derîn-i bâlâyı dîne
Cam-ı hazret-i Sultan Süleyman
Zıddım mânend-i zer pür seng-i sana
Baktım Bahri o târih yâda
Teferrücgâhı mânend-i Mekke*
Anlamı:
*Allahın yardımıyla bu binaya
Bakardım derin, yüce dine
Sultan Süleyman hazretlerinin pencere-
sinden
Tersim altına benzer senin taşın
Baktım Bahri o târihi anarak
İzlenmesi sanki Mekke'ye benzer*

Diğer tarih:

*Kad benîül-âbad mesciden-lillân
Hamîden şakîren âli ullah
Kalli vakt-ül-temâm târihen
Mesciden hâlişen lücce-ullah
940*

Anlamı:

*Allah için mescid yapıldı
Hamd ederek, şükrederek yüce Allah'a*

Tamamlanma zamanının tarihini söyledim

Yüce Allah'ın temiz mescidi

1533

Kendisi 1534 yılında ölüp, hayır eseri olan mescidin haziresine gömülmüştür. Düzenli divanı vardır. Mahlâsı (lakabı) Gazâlî'dir. Yaşı yetmiş geçmiştir.(92)

(92) *İmâm-ı Gazâlî: 17. yüsyılda yaşamıştır. Osmanlı edebiyatında eserleri kadar şahsiyetinin garipliği ile de şöhret kazanan bu Bursalı şâirin asıl adı Mehmed'dir; babasının adı Durmuş'dur. Şiirlerinde Gazâlî mahlâsını kullanmakla beraber, aynı devirde yaşayarı arasında Deli-Birâder diye şöhret kazanmıştır. (1466 - 1535).*

Burada Şabaniye tarikatına bağlı Fahrettin Efendi dergahı ile Nakşibendiye'den Dülgerzâde Tekkesi vardır.

Dolmabahçe

Üsküdar'ın karşısında ve Beşiktaş ile Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan Camii arasında bulunan, kuzey-doğudan, güney-batıya uzanan bir kıyı üzerinde yapılmış bir padişah sarayıdır ki ön tarafı deniz ve arka tarafı Beşiktaş'a giden cadde ve güney-batı tarafı bir meydan ile çevrilmiştir. Bu meydan padişah sarayı İstabl-ı Âmire (saray ahır) ile Vâlîde camisi arasında düz bir alan olup içerisinde bir saat kulesi ile bir karakol ve sarayın yakınındaki kısımda güzel bir bahçe vardır. Bu bahçe 1711 Ağustos'unda Sultan Birinci Ahmed Han hazretlerinin emri ile doldurulmuştur. Halil Paşa'nın ikinci kez sadrazam oluşunda Beşiktaş ile Karebalı bahçeleri doldurulup padişaha hediye olarak sunuldu.

Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan hazretlerinin hayır eserlerinden olan caminin kapısı üzerinde yazılı bulunan tarih aşağıdadır:

Makâmın Valde Sultan Bezm-i Âlem İkbâ Edince ma'bedinin yapmış idi çarcivârın Temâm etdi ânın Abdülmecid Hân cümle bünyân

Zihî ikmâl kıldı bu bihîn hayr-ı pür envârın Garîk-i nûr rahmet ola târihim mâderi ya-rab

Cihandan etme bir ân devr o şâhın mühr-ü didârın

Ezân vakti târin oldu Ziver siyet evc üzere Bu ma'bed oldu câmi-i Valde Sultan'ın âsârı

1270

Anlamı:

Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın makamı ahiret

Olunca, mabedinin dört tarafını yapmış

Dolmabahçe, Bezmialeml Valde Sultan Camii.

idi

Onu tamamladı Abdülmecid Han her yerini donatarak

Ne güzel bitirdi bu güzel nurlu hayır

Nurlara gark olup rahmet ola tarihim anesine, Allah'ım

Cihandan etme bir an dahi o padişahın güzel yüzünü

Ezan vakti tarih oldu Ziver yüce şöhretiyle Bu mabet Valde Sultan'ın cami eseri oldu

1853

İstabl-ı Âmire (Saray ahır) kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Sâhib-i kirân-ı âlem şehinşâh-ı yegâne

Mahmud Hân-ı âzam İskender zemânı

Sultân-ı dîn ve dünyâ hâkân-ı bahr-ü-ber

Kılmış o şâhı Mevlâ mazhar bu nâm-ü

şâna

Lütf-u sihâbe gâlib hükmü şihâb-ü şekib

Rey-i sehâm sâhib-i tevfiğ hakkı nişâne

Ta'bında feyz-ü meknun tecdiddir sim-ü

kânun

Zâtında vaz' için dâver mecid dâna

Lutfiyle oldu dilcû bunu tûfenghâne

Oldu sınıf-ı asâkir-i hâsın nizâm-ı yekser

Oldu fûnûn diğer tob ve tûfenk-ü dâna

İkbâli sermed olsun ömrü mezîd olsun

Dâim müf'îd olsun bulsun zafer-ü cihan

Pertev tarh-ı bâlâ resm-ü binâsı vâlâ

Târih-i tâmi âlâ dilcû tûfenghâne

1249

Anlamı:

Alemin yegâne başarılı şahlar şâhı İskender zamanı, azametli Muhmud Han

Din ve dünyanın sultânı, denizlerin, karaların hâkânı

Allah o şâhı bu isim ve şânla şereflendirmiş

Bulut gibi lütuflarla sözü kıvılcım gibi çakıp

Doğru görüş sahibi, Allahın yardımını hak eden

Aylık Tarih

Doğasında feyizler saklıdır, kanunları yenileyerek
Şanlı devrinde yapar, emsalsiz yüce kişiliğiyle
Lutfuyla birçok harap yerin her tarafını imar etti
Özellikle lutfuyla bu güzel yeni tüfekhane Asker sınıfına baştanbaşa güzel yer oldu
Diğer ilimlerle top ve tüfek bilgileri oldu
Talihi sürekli olsun, ömrü uzun olsun
Her zaman güçlü olsun, cihdda zaferler bulsun
Pertev yüce binanın resmini düzenledi
Güzel büyük tüfekhanenin tam tarihiyle
1833

Gümüş Suyu Hastahânesi

Bu kışla 1861 yılında çok güzel bir şekilde yapılmış ve tamamlanmasına aşğıdaki tarih söylenilmiştir:
Taht-ı iclâle cülûsundan berû ikdâm ile
Mülkün imâr etmede Şâh-ı Cihân Abdülaziz
Eyleyüb inşâ Gümüş Suyu'nda bi nev kışlayı
Nakd-i cûdun askere kıldı revân Abdülaziz
Mülk-ü millet sâye-i lükfunda görsün rahatı
Pâdişâh-ı âlem olsun her zaman Abdülaziz
Söyledi târihi mu'cem bende-i hâsı Ziyâ
Mevki'inde kışlayı yaptırdı Abdülaziz
1278

Anlamı:
Kudretli tahtına çıkışından beri gayretle
Mülkünü imar etmekte cihan şâhı Abdülaziz
Gümüşsuyu'nda bir yeni kışla yaparak
Cümertçe naktini askere akıttı Abdülaziz

Memleketi ve milleti onun sayesinde rahatı görsün
Her zaman alemin padişahı olsun Abdülaziz
Noktalı harflerle söyledi tarihini has kölesi Ziya
Yerinde kışlayı yaptırdı Abdülaziz
1861

Gümüş Suyu çeşmesi için yazılan tarihtir:
Şâh-ı devrân hazret-i Abdülaziz'in sû-be-sû
Cüyibâr-ı lütfünün sîrâbı oldu kâinât
Ebr-i cûdu eyledi ihyâ riyaz-ı devlete
Hazır etdi mülke ol hâkân-ı İskender sıfat
Nakd-i lütfun sarf edüb yaptı bu zerrin çeşmeyi
Buldu zecrinden Gümüş Suyu teşnegânı
heb necât
Ol şah-ı deryâ dilin hak dâim eksün şevketin
Rûyi arza feyz bahş oldukca Ceyhûn-ü Fırat
Eyledim tebşîr atşâna ziyâ târihini
Oldu cârî gel Gümüş Suyu'nda iç âb-ı hayât
1278

Anlamı:
Devrin şâhı Abdülaziz Han her tarafa
Su gibi akan lütfuyla suya doydu kâinat
Bulut gibi cömertliği ülkenin bahçelerini diriltti
İskender sıfatlı o hakan ülkesine yaptı
Lükfuyla nakdini sarf edip yaptı bu altın gibi çeşmeyi
Gümüşsuyu'nun susamışları sıkıntıdan hep kurtuldu
O gönlü deniz gibi olan şâhın kudreti sürekli olsun

Yeyüzüne aktıkça Ceyhan ve Fırat
Ziya, müjdeledim susamışlara tarihini
Gümüşsuyu'nda aktı, gel hayat veren suyu iç
1861

Dolma Bahçe Mescidi

Bu mescidi yaptıran Çakır Dede'dir. Mezarı, kabristanın orta yerindedir. Mezar taşında tarih yoktur. Sonra Baharzâde Şeyh Mustafa Rızâeddin Efendi'nin soyundan zamanın hocası ve Kasım Paşa Câmii cemâati vaizi Atârzâde Şeyh Mustafa Efendi, mescidin altına tevhihâne yaptırarak şeyhlik oluşturmuştur. Ölümüne aşğıdaki tarih söylenmiştir:
Şeyh Mustafa Efendi kâmil-i cûd idi
Bel bağlamışdı râh-i fenâ içre hidmete
Ahz etmiş idi Şeyh Rızâ'dan tarîkını
Bir merd-ü yegâh tarz idi râh-ı hakikate
Gayb-ı talimden eylemişdi kalbe Nakşibend
Murât-ı bî nükûş suâ idi vahdete
Gümrâh â'tıka her dem olurdu etdi dest-i res
Dermandeye vesiyile arar etdi himmete
Terk etdi gitdi bin ikiyüz beşde âlemi
Şeyh Mustafa Efendi sefâ-yı cinân ile
Cennet'e
1205
Anlamı:
Şeyh Mustafa Efendi olgun ve cömertti
Bel bağlamışlardı yokluk ve ölüm için hizmetine
Şeyh Rıza'dan yolunu kabul etmişti
Tek bir genç yığitti Allah yolunda
Manevî alemde kalbine Nakşibend girmişti
İsteği birlikte nakş etsin Allah'a yakınlıkta
Yolunu şaşırılmış aşğı her zaman kuvvet verirdi
Çare diye bahâne arar idi yardıma
Terk itti gitti bin iki yüz beşte (1790) dünyayı
Şeyh Mustafa Efendi gönül rahatlığı ile
Cennet'e
1790

Bu zaviyedeki kendi türbesinde oğlu ve kızıyla gömülü bulunmaktadırlar. Aradan geçen zamanla harap duruma geldiğinde mekânı cennet olsun Adil Sultan Mahmud Han hazretleri 1838 yılında bu dergahı yenileyerek canlandırmıştır. Daha sonra tamiri gerektiğinde bu kez mülkü himaye eden cenapları sayesinde inşa edilerek devlet hazinesinden de döşenmesine halife cenaplarının şerefli iradeleri buyurulmuştur.

Karşısında Gâzî Sultan Süleyman Han'a rica ile Beşiktaş yakınında, Süleymâniye Câmii'ni yaptıran Bektâşi

Bezmialem Valde Sultan Camii kitabesi.

Dolmabahçe'de bir sebil-çeşme.

tarikâtından Kara Abalı Mehmed Baba gömülüdür ki Bezm-i Âlem Valde Sultan Câmii yapıldığı zaman çevresi bir parmaklık ile çevirilmiştir.

Yanıdaki sebil ile çeşme Sipâhî ağalığından azl edilmiş Hacı Mehmed Emin Ağa'nın hayır eseridir. Sebil ile çeşmenin tamamlanmasına söylenen tarih Kadri isimli şairindir:

*Semmi fahr-i mevcûdât Emîn Ağa-yı
âlîşân*

*Sipah ağası iken etdi bir böyle eser peydâ
Temâm oldukda Kadri teşnegâna dedi
târihin*

*Sebil-ü çeşmeden âb-ı hayât efzâ-yı için
sühâ*

1154

Anlamı:

*İşiten varlıkların şerefli Emin Ağa ki ünü
yüksek*

*Sipâhi ağasıyken böyle bir eser meydana
getirdi*

*Tamam olduğunda Kadri susamışlara ta-
rihini söyledi*

*Cömert sebil ve çeşmeden hayat veren
suyu için*

1741

Emin Ağa 1743'de ölmüş ve sebili içerisine gömülmüştür.

İkinci oğlu Hüseyin Ağa da devlet adamlarından olup bir kaç kez tersane emaneti vezir kethüdalığı yapmıştır. Babasının hayrına ilave olmak üzere yanında bir okul ile bu sebilde tek parça mermerden şedirvan yaptırmıştır. Günümüzde okul, eve dönüştürülmüştür. Ölümünde babasının hayır eseri ile kendi hayır eseri arasında olan kabire

gömülmüştür. Ölümüne [hitam-i amel (iş bitti) = 1767] tamlaması ile tarih düşülmüştür. Çeşme üzerinde bir besmele ile alt tarafında [ve men ül-mâh külli şey-in hayyin], anlamı (nur-45) [Allah, bütün canlıları sudan yarattı] âyeti yazılı olup alt tarafında da aşağıdaki beyitler vardır:

*Zâbit-i cünd sipâh tâif-i beyt ile
Ümerâ-i eshâb câh yâni Mehmed Emîn
Etdi yerinde eser nâil ecr eyleyüb
Eyleye sâ'ibin hüdâ Hasan kabûle karîn
Şâkir okur teşnegâna su gibi târihini
Çeşme-i ayn-ül hayâ yaptı Mehmed Emîn
1153*

Anlamı:

*Sipahi asker tayfası zabiti gurubundan
Rütbe sahiplerinden, yani Mehmed Emin
Ücretini verip yerinde bir eser elde etti
Allah çalışmasını iyi olarak kabul etsin
Şâkir susamışlara su gibi okur tarihini
Hayat veren çeşmeyi yaptı Mehmed Emin
1740*

Sebil üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

*Cenâb-ı sâhib-ü hayrât Emîn Mehmed
Ağa*

*Kim oldu elsîne bezl-i cûdiyle meşhur
Derûn-i menba'-ı âb-ı zülâlhayr-ü ihsân
Berûni musdar berr-ü nevâl nâ-mahsur
Ümîd-i ecr-i recâ-i kabûl eyleye hakdan
Bir âbı eyledi icrâya güşûş mevfur
Havs-u niyet-ü sadak derûni Abdullah
Yerinde böyle bir âli eser ola menzur
Te vessül etdi rızâ-yı hüdâ-yı besçüne
Sebil yapıdı edib bezl-i semât-ü makdûr
Sebil-ü pâkin âb-ı Cennet*

Âb-ı hayatdır katresi mesrur

Atşânı eyledi irvâ sebil-ü çeşme-i pâki

Âni da iki cihanda hüdâ ede mesrur

Ümîd sâdik odur handan-ı ikbâlin

Zamân-ı haşre dek avn-i âlâ eder ma'mur

Edâ-yı hizmet târihi beyt-ü ahd ile

Aceb mi Şâkir olursa bu vechile mestur

Sebil-i pâki bu suda binâ ile yen yârab

*Bî-hakk-ü câh-ı Mehmed Emin ola mâ-i
cevher*

1153

Anlamı:

Hayır sahibi Emin Mehmed Ağa cenapları

Ki o dillerde cömertliği bol olarak biline

Kaynağından billur gibi suyu hayır için

sundu

*Dışarı kaynayan, toprağın sınırsız bahşet-
tiğini*

Dolmabahçe Sarayı'nın denizden görünümü.

Aylık Tarih

Ümit ederiz ki bu çabasını rica ile Allah kabul etsin
 Bir suyu akıttı çok çalışarak
 Gönülden sadaka niyetiyle Allah'ın kulu
 Yerinde böyle adanmış yüce bir eser olsun
 İşine girişti Allah rızası için
 Sebil yaparak bol bol kuvvetli akıttı
 Bu temiz sebilin Cennet suyu
 Bir damlası âb-ı hayattır (hayat suyudur),
 sevindirir
 Susamışları suya doyurdu temiz çeşme ve sebil
 Onu da iki cihanda sevindirsin Allah
 Sadık rehberi onun bahtını güldürsün
 Mahşere kadar yüce yardımı ile şenlendirir
 Hizmet ederek tarihini söz verdiği beyit ile
 Acaba Şakir bu sebeple yazabilir mi?
 Bu suyu temiz sebili yapanı yâ Rab
 Mehmed emin'in hakkı için makamı mükafatı olsun
 1740

Sebilin diğer kapısı üzerinde gene bir besmele ile (ve sakîhüm rabhüm şarâben tahûrâ), anlamı (İnsan / 21) [Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir] ayeti ve alt tarafında da aşağıdaki beyitler yazılıdır:
 Kapu sâkî açdı ey sebîl-ü pâk-ü bî-himmetâ
 Atâşî sende kıl âb-ı revân-ı efzâ ile irvâ
 Bir içim suyun ama hakkı vardır olmayıb mefkâr
 Duây-ı hayr-ü bânisiyle olsun nûş eden güyâ
 Gel ey leb-ü teşnegân işte sebil-ü çeşmesâr işte
 Heb ebnâ-yı sebîle âfiyetle nûş edin sühâ
 Anlamı:
 Su veren kapısı açıldı himmetle, ey tamiz sebil
 Sen de coşarak akan su ile doyurarak susuzluğunu gider
 Bir içim suyun hakkı vardır, ama ihtiyacı olmadan
 İçenlerin, sanki yaptırana hayır duası olsun
 Gel ey susamışın dudağı, işte sebil ve çeşme işte
 Çocuklar cömert sebilden afiyetle için
 Türbenin caddeye bakan tarafı üzerinde büyük boyutlu hat ile âşîre-i

mebşûre (onuncu güzel kadın) isimleri yazılıdır.
 Dolmabahçe ile Kabataş arasında ve yokuşun başında pek sade bir şekilde yapılmış bir çeşme üzerinde yazılı tarih aşağıdadır:
 Pâdişâh-ı dîn-ü devlet hazret-i Abdülhamid
 Taht-ü baht-ü şevketin sultân-ı sâhib-i efsûn
 Ser-be-ser sîrâb-ı âb-ı cûyu cûd-i kâinât
 Ser-be-ser doldurdu sît-ü adli ile keşveri

Dolmabahçe'deki saat kulesi.

Gâlib olsun düşman-ı dîn-ü mübîne dâimâ
 Görmesün füyû-ü felâ'h ânın adv-i kemteri
 Hak muzaffer eylesin dâim levâyı şevketin
 Nesiri ah ola Tefvik bâr-ı yâveri
 Eylese evlâd-ü ensâb-ı kirâmın haşre dek
 Zâti ve sen Mevlâ bu dîn-ü devletin şân-ü fer'i
 Hem sâhidâr-ı ânın Yahyâ Efendi muhterem
 Sâye-i lûtfunda oldu nice hayrın mazharı
 Heb dâi-i nâsı celb etmekte şâh-ı âleme
 Heb vücûh-u ber'e sarf etmekte tab'-ı envârı
 Sevk edüb ez-cümle hasb-ı bu muâlâ çeş-

meyi
 Defter-i âmâl-i hayra verdi zîb-ü zîveri
 Dilkûşa bir tarh'-ı nev zîbâ eder hakbu kim
 Pür darb eyler görünce resm-ü tarz-ı dilleri
 Bir kafesle merg-ü hoş-u endâma benzer güyâ
 Cenâb-ı deryaya açmış hayât-ı müste'ân
 Ede şâd ervâhı sebt hazret-i Peygamber
 Yaz Edibâ şevkle târih-i tâmin sen dahî
 Menb'a-ı sâf musâfidir için gelsin biri
 1203

Anlamı:

Dinin ve devletin padişahı
 Abrülhamid hazretleri
 Sultanın tahtı ve bahtı ve heybetiyle sahip olduğu taç
 Cömertçe akan suyla kainatı baştan başa suya doyurdu
 Başkan başa doldurdu adil şöhreti ile ülkeyi
 Aşikar din düşmanlarına galip olsun daima
 Onun mutlu zaferleri acizlik görmesin
 Allah her zaman içi yanmadan muzaffer etsin
 Allahın yardımı ile şaptığı yardımlara yazık olmasın
 Evlatların ve temiz soyun kıyamete kadar sürsün
 Senin, Allah bu din ve devletin şan ve kudretini
 Hem muhterem Yahyâ Efendi ile onun silahdarını
 Lütufları sayesinde nice hayırlara sahip oldu
 Alemlerin şahına hep insanların duaları gelmektedir
 Hep fazilet yolunda sarf etmekte şanlı nurlarını
 Allah rızası için özellikle sarf edip bu yüce çeşmeyi
 Amel defteri için hayıra verdi zinet ve mücevherleri
 Gönül açan yeni tarzda süslü

bir yer yaptı bunu
 Çok güçlenir bu tarz şekli görünce gönülleri
 Sanki bir kafesle hoş bir kuşa benzer şekli
 Denize açmış arzuyla kanatlarını
 Susamışlar suyundan içtikçe hayat bulur
 Ruhlarını şad etsin Peygamber hazretlerinin
 Sen de sevinçle tamamlanma tarihi yaz ey Edib
 Buraya gelip için, saf temizlenmiş kaynak tır
 1788

(Devam edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Örme Sütun (Miknatıslı Sütun)

At Meydanı'nda Dikili Taş ile Burma-

lı Sütun arasında ve Orman Nezareti tarafında ve yontma taşlardan örme bir sütun görülür. Yüksekliği 25 metredir. Bu sütun hipodromun ortasına Yedinci Konstantin Porfiroyenet (Konstantinos

Prophyrogennetos) tarafından (959-911) diktirilmiştir. Sütunun üstü tunç levhalarıyla kaplıydı ve bu levhalar üzerinde Konstantin'in (Konstantinos) atası olan Makedonyalı Birinci Vasil'in (Vasili-

Örme sütun (Mıknatıslı Sütun)

os) galibiyetleri resimlendirilmişti.

Mösyö Detiye'nin (Dethiyer) söylediğine göre Lâtinler para basmak için bu sütunun üstündeki metal levhaları sökmüşlerdir. Sütunun üstünde tunçtan küre var (Sayfa 218) imiş. Geçen zamanla harap olduğundan, büyük depremde sonra tamir edilmiştir. 1255 yılında Askeri Mühendis Okulu tarafından yapıp günümüzde İstanbul Belediyesi tarafından kullanılan bir İstanbul plânında bu sütuna Mıknatıslı Sütun denildiği görülmüştür.

Konstantin

(Konstantinos) Sütunu Çenberlitaş

Konstantin (Konstantinos) Forumu denilen meydanın ortasında Kanstantin'in (Konstantinos) heykeli taşıyan sütuna bugün Çenberlitaş denilmektedir. Bunun nedeni bu sütunun yangınlarda harap olmasıyla güçlendirilmesi için çevresine geçirilen demir çenberlerden olsa gerektir. Bununla beraber sütun silindirik şekilde çeşitli parçalardan oluşturulmuştur. Her parçanın birbiri üstüne bindiği yerde ek

yerinin görünmemesi için taşın üstüne çelenkler işlenmiş olmasına göre bu nedenle de Çenberlitaş denilmiş olması olasılığı da vardır.

Eskiden bu sütun dokuz silindir biçimindeki taştan olduğu halde bugün ancak yedisi ortada olup ikisi güçlendirme sırasında temeline örülen kalın taş duvar içinde kalmıştır.

Heykeli ile beraber sütunun yüksekliği 50 metreye kadar olurmuş. Bu sütun Roma'da Apollon heykeli taşıyormuş. Konstantin (Konstantinos) Roma'dan Bizans'a getirtmiş. Konstantin'den (Konstantinos) sonra Jüliyen'in (İlianos) ve Teodos'un (Theodosias) heykelleri konulmuştur.

(1081) yılında bir deprem nedeniyle yukarıdaki silindirlerle heykel yere düşmüş ise de Aleksi Komnenos (Aleksios) tarafından tamir ettirilerek üzerinde Rumca yazılar olan Korentiyen (Korintien) bir başlık yaptırmış ve üstüne yıldızlı bir haç koydurmuştur.

Bu sütuna Yanık Sütun da denilmesini yazarların çoğunluğu Jüstinyen (Justinianos) devrindeki meşhir Nika ayaklanması sırasında çıkan büyük yangınlarla yanmasına dayandırıyorlar.

Fakat bu söylenti o kadar doğru olmasa gerekir. Çünkü o zaman bu sütun bir meydanın ortasında bulunuyordu. Bu olsa olsa ancak onaltıncı yüzyıla doğru çevresine evler yapılarak sütunun evler arasında kaldığı bir devirde çıkan yangından etkilenerek bu durumu aldığı ve o zamandan beri yabancılarca Yanık Sütun denilmiş olması daha doğrudur. Temelinin sağlamlaştırılması için örülen kalın duvar 1701 yılında Sultan Mustafa zamanında yapılmıştır.

**Gelecek Sayıda:
Arkadiyus (Arkadios) Sütunu**